

Hagyományos szénamunka a moldvai magyaroknál

A 20. század utolsó harmadában a Magyar Néprajzi Atlasz anyagának gyűjtőmunkálataiba kapcsolódva Moldvában is fölkerestem több magyarok lakta települést, majd igyekeztem tájékozódni a gyűjtési feladatok legfontosabbjai között. Már akkor felfigyeltem, később mindjobban meggyőződhettem arról, hogy miközben a Kárpát-medence belső részéről, mint az Alföld (Kiss 1926, Balogh I. 1938, Szabó M. 1957), Duna-mente (Andrásfalvy 1975, Timaffy 1972), Palóc-vidék (Ikvai 1962; Paládi-Kovács 1965, 1970) viszonylag bőségesen rendelkezünk adatokkal, a magyar nyelvterület keleti területéről – az ismert gyűjtési és kutatási nehézségek miatt – meglehetősen hiányosak a *rétgazdálkodásra* vonatkozó ismereteink. Különösen érvényes ez a Kárpátoktól keletre eső, moldvai vidékekre, amiről emberöltőnyi idővel ezelőtt, számbavéve a tájegység néprajzi kutatásának eredményeit és feladatait, a következőket vettem papírra:

„Fontos feladat volna a moldvai magyarság rétgazdálkodása, szénakészítése ismeretanyagának összegyűjtése. Moldvában még a viszonylag nagy határral rendelkező falvakban is kevés takarmányt termelnek a szántóföldeken, a hegyesebb vidékeken pedig szinte teljesen a szénafűre alapozzák az állattartást. A szénakaszálást gyakran végzik kalákában, ennek is megvan a sajátos munkaszervezési formája. Külön téma lehetne a szárítás és a tárolás módja.” (Halász 1994c: 21.)

Meggyőzött erről az egyoldalúságról Paládi-Kovács Attilának a magyar parasztság rétgazdálkodásával foglalkozó, hatalmas anyagot felölelő monográfiája is, amiben Erdély és Moldva – noha a szerző és számos segítője a Magyar Néprajzi Atlasz több kutatópontján gyűjtött anyagot – meglehetősen hiányosan szerepel, sőt Moldva szinte fehér folt az atlasz szénamunkával foglalkozó térképlapjain. Ezt a hiátust igyekeztem valamennyire pótolni az itt következő tanulmánnyal.

Moldva magyarok által lakott vidékein a rétgazdálkodás tekintetében nagyok a területi eltérések. Ezeket elsősorban a szintkülönbségek és a velejáró éghajlati differenciák okozzák. A domborzati viszonyok megszabják a talajművelés módját, befolyásolják a csapadékviszonyokat, de még a levegő páratartalmát is. Ebből következően a szénaszárítás különböző éghajlati tényezőkhöz igazodó változatai (renden, állványon) jól tanulmányozhatók a moldvai térségben. A rétgazdálkodás valójában átmenetet jelent a legeltető és a szántóföldön termesztett takarmányokra alapozott állattartás között, súlya és elterjedtsége tehát elsősorban az állattenyésztés intenzitását jelzi.

A moldvai magyar nyelvterület agrárviszonyait nem lehet olyan módszerekkel kutatni, mint a feltártabb múlttal rendelkező országokét. A magyarhoz képest jelentős fáziskéséssel induló, csángómagyarokkal foglalkozó román néprajzi szakirodalom voltaképpen nem tekinthető egyértelműen sem néprajzinak, sem szakirodalomnak, mert elsősorban arra koncentrál, hogy kimutassa a moldvai katolikusok „születés, formáció, mentalitás és etnokulturális hagyaték szerinti” román eredetét; ezt azonban nem érvekkel, hanem rendszerint „kinyilatkoztatás formájában” teszik. (Gazda K. 2008.) A moldvai fejedelemség megalakulása előtti, tehát a népvándorlást lezáró és az első tatárjárást követő időszakokkal – a magyarság első hullámainak Moldvába kerülésével – nem foglalkoznak, a Bákó és Tatros vidék magyarságának népi kultúrájáról pedig megelégednek az ismert sztereotípiák ismételtetésével, vagyis a csángók magyarságának tagadásával (Ichim 1983, 1987).

Mi azonban a magyar *honfoglalás* korára visszavetíthetjük azokat az ismereteket, amiket a szótörténet, a régészet és a klimatikus táj kutatás ért el, elsősorban az orosz és az ukrán erdős sztyep viszonyainak vizsgálata során. Ezekről közelebbi adatokat találunk Paládi-Kovács Attila monográfiájában (Paládi-Kovács 1979: 26–32), aki szerint már a honfoglaló magyarok is gondoskodtak állattálmányuk téli takarmányáról, s legelőikből kaszálókat kerítettek el téli szállásaik környékén. A szakemberek szerint a levédiai magyarok rövid nyelvű kaszákat használtak a szénakészítéshez (Dienes 1972: 27–28, Fodor 1975: 177, Ébner 1961: 11, 18), aminek a növekvő szarvasmarha állomány miatt egyre nagyobb lett a jelentősége. Ezek a párhuzamok azt mutatják, hogy az orosz erdős sztyep klimatikus adatai és klímadiagramjai szerint a magyar Alföld klímája – különösképpen a vízszabályozás utáni Hortobágyé – a Kiev–Kurszk–Voronyezs–Kujbisev–Orenburg vonalán – az ukrán erdős sztyep övének felelt meg. „Ezek a sztyeprétek Dél-Szibériától Ukrajnán és Románián át a Kárpát-medencéig [...] terjednek.” (Soó 1959: 3–6.) A környezeti tényezők megfelelése lehetővé tette, hogy az azonos ökológiai feltételek között hasonló vonásokkal rendelkező állattartási és takarmányozási módszer alakuljon ki. A magyar takarmánygazdálkodás honfoglalás előtti rétegeinek vizsgálata során Szabadfalvi József megállapította, hogy az állattenyésztő népként a Kárpát-medencébe érkező magyarság többé-kevésbé domesztikált állattálmányának téli takarmányozásához föl kell tételeznünk a takarmánynövények ismeretét és használatát. Ehhez adott volt ugor eredetű *fű* szavunk tágabb jelentése, amibe belefért a *pázsit*, *legelő*, *kaszáló* kifejezés, de ide tartozhatott az eredetileg „nyáron magasra nőtt, s ősszel természetes szénává érett füvet” jelentő *'avar'* szó is, amit elsősorban a Székelyföldön, de máshol is, „lábön megszáradt fű, kiszott fű” értelemben használnak, „amit a hó alól, vagy tavasszal az hó elmenetelével esznek a marhák.” Szabadfalvi szerint „Az *avar* és a *gaz* szavak jelentésének és funkciójának vizsgálatából levonható tanulság, hogy e két szó mögött meghúzódik a magyarságnak a szláv hatás, tehát a honfoglalás előtti téli legelőt, illetőleg takarmányt jelentő szava...” Mert nyelvünkben a takarmányozás, takarmánykészítés szókincsének nagyobb része szláv eredetű (kasza, villa, gereblye, jászol, ab-

rak, széna, kazal, abora, petrence) „csupán a *boglya* szó honfoglalás előtti török jövevényszó” (Szabadfalvi 1968: 340, 348).

A történelmi idők kezdetein az Alföld és az akkori Etelköz egyaránt az erdős sztyepp övébe tartozott. A magyar Alföld képe a 17. században „a török kiűzése után lepusztult föld volt: félig sivatag, félig járhatatlan mocsárvilág, és csak az utolsó félszázad alatt jutott el odáig, hogy testén begyógyuljanak azok a sebek, amelyeket néhány évszázad uralma ütött rajta” (Soó 1931: 5–6). Vajon Moldva is ilyen volt, amikor a 19. század második felében megszabadult a török uralomtól? A II. József idején készült térképek alapján elképzelhetjük a 18. század végi Moldva természeti viszonyait. A térségben előre tervezett és következetesen végrehajtott folyószabályozásról és vízrendezésről későbből nem tudunk, inkább azt képzelhetjük, hogy az itt élő emberek „saját hatáskörben”, lépésről lépésre hódították el a zabolázatlan folyóvizektől a termőföldet. A Szeret menti Mezőség sűrű településhálózatát Kós Károly is a lakatlan vizenyős terület hosszú idő alatt történő, fokozatos meghódításával magyarázza. A magasabb részeket több mint kétszáz esztendeje főként erdő borította, nem véletlen tehát, hogy a bojérok kedvezmények nyújtásával erdőirtásra ösztönözték a lakosságot, különösen a nyugat felől érkező telepeseket, hogy minél több szántóföldet foghassanak művelésbe. A több mint két évszázaddal ezelőtt megrajzolt térképlapokról kibontakozik a 18. század végi moldvai táj: a folyók szabályozatlanul folynak kanyargós, évről évre változó, újból és újból lefűződő, olykor eliszaposodó, majd újonnan vájt medrekben. Sűrű erdők és vízparti bokrosok – helyi nevükön *lunkák* – kísérték a folyók élő és holt ágait. (*Topographische ...1788–1789*). A folyók kisebb-nagyobb mértékű szabályozása nyomán ezekből az ártéri erdőkből először kaszálókat, legelőket, majd szántóföldeket hódított a lakosság.

19. századi moldvai adatok híján a székelyföldiek alapján tájékozódhatunk a rétek és kaszálók arányainak változásairól, s talán arról is sejtésünk lehet, hogy a moldvai magyarság gazdálkodásában miért nem kapott számottevő szerepet a nyomáskényszer, a vetésváltó gazdálkodás. Az 1870-es évek öt székelyföldi megyéje közül Csíkban volt viszonylag a legnagyobb a rétek aránya (Kozma 2008: 150–151), csaknem háromszorosa a szántóföldének. Talán ezzel függ össze, hogy a háromfordulós ugarrendszer a Székelyföldön mindenütt elterjedt, kivéve Csíkmegyét. Márpedig Moldva, főként Bákó megye magyarságának jelentős része éppen Csíkból menekült a 18. század második felében a Kárpátok keleti oldalára, ami akkor teljes egészében török fennhatóság alatt volt, ahol – hasonlóan a magyar Alföld török dúlta vidékeihez – nem jött létre a nyomásos gazdálkodás rendje. A parlagrendszer mellett nagy volt az irtástérületek újra erdősülésének veszélye, s a folyamatos irtás nehézségei megkövetelték a föld megszakítás nélküli művelését. (Bővebben lásd Halász 2015b: 110–114.)

További hasonlóság a Kárpátok két oldalának rétgazdálkodási adottságai között, hogy Székelyföldön az erdőn kívül a legnagyobb területhányad Csík megyében szolgál legelőül, aztán következik Udvarhely csekély különbséggel, majd Maros-Torda mérsékelt és Háromszék a legkisebb százalékkal. Együttesen az ösz-

szes erdőn kívüli területnek 17%-a örök legelő, amihez legalább ennyi erdei legelőt lehet számítanunk, márpedig az erdei legelők hasonlíthatatlanul jobbak az erdőn kívülieknél – olvashatjuk a kézdiszentléleki Kozma Ferenc pedagógus és művelődéstörténész munkájában (Kozma 2008: 212), aki egyébként a hiedelemkutató Pócs Éva dédnagyapja volt.

A kaszálók létrejötte

Moldva éghajlata mérsékelten kontinentális: jelentős különbségek mutatkoznak a hónapok középhőmérsékletei között, gyakoriak a késő tavaszi és a kora őszi fagyok. A csapadék éves átlagban 400-500 mm között esik, de előfordulnak ennél jóval csapadékosabb és szárazabb esztendők is. A Kárpátokban többnyire 5-6 hónapig hótakaró borítja a magaslatokat. Az uralkodó széljárás észak–északkeleti irányú. (Tompos–Czellár 1981: 10.) Bákó megye – ahol a legtöbb magyar népességű település található – éghajlatát elsősorban a domborzat határozza meg: nagy része a kontinentális sík- és dombvidéki változatát képviseli, a kárpáti rész közep-hegységi, keleten pedig erőteljesen érvényesül a kontinentális hatás. Az évi csapadék mennyisége kelet felé haladva 1100-ról 550 mm-re csökken. A hótakaró a magasabb hegyekben októbertől áprilisig (átlag 60-70 cm), keleten csak márciusig marad meg, újabban még addig sem. A megye talajviszonyai is változatosak: a keleti dombvidéken barna erdőtalaj található, valamint közethatású talajok fordulnak elő; a Szeret, a Tatros és a Beszterce völgyeiben kiterjedt allúvium húzódik, a teraszokat degradált csernozjom és hamuszürke talaj borítja. (Hajdú-Moharos 1995: 58.)

A természeti tényezőkben megmutakozó, jól körülhatárolható eltérések érzékelhetők a mezőgazdaság különböző területein is. A Szerettől nyugatra eső térségben manapság is hozzávetőlegesen feleannyi a szántóföld, és kétszerannyi az erdő, mint a tartomány keleti részében, de ez nem mindig volt így. A madéfalvi veszedelmet követően, az 1787–1791-es évek háborúit lezáró „szisztovai béke” nyomán átmenetileg Ausztria fennhatósága alá került észak-moldvai részokról készült térképek alapján nehéz elképzelni, hogy abban az időben hol is folyhatott itt akár minimális méretű szántóföldi növénytermesztés. A völgyek alján, a vízjárta helyeken legfőlegbb külterjes állattartásról, esetleg rétgazdálkodásról lehetett szó.

A moldvai magyarok szénatermeléséről első ízben Jerneynél olvashatunk. *Kománról* írja:

„így nevezetik egy terjedelmes völgyesség a bákói kerületben, Bogdánfalvától és Forrófalvától nyugatra, s azoktól a hegy által választatik el. Buja füvet termvén, csak szénakaszálásra használják. Birtokosai több bojórok és rezesek, kik részeiket vagy a szomszéd falubelieknek adják bérbe széna takarításra, vagy maguk használván marháiknak télen aklokat ütnek itt.” (Jerney 1851: 186.)

Ebben a közlésben tehát arról a rendszerről kapunk hírt, amikor a nyár folyamán gyűjtött széna feletetése érdekében odahajtott állatok számára téli elhelyezésükre szolgáló építményeket, aklokat létesítettek, vagyis nem a szénát viszik az állatokhoz, hanem azokat hajtják a szénára. A kaszálók kialakulásáról, létrejöttének körülményeiről azonban elsősorban a helynévanyag segítségével tájékozódhatunk. Moldvai útjaim során 18 településről sikerült olyan mennyiségű helynévanyagot gyűjtenem, aminek alapján megkísérelhetem a kaszálók, legelők és szántóföldek eredetének hozzávetőleges rekonstruálását. Ezek a művelési ágak az elmúlt századok során elsősorban *erdőirtások* révén keletkeztek, s a művelésbe vétel különböző fokozatait jelentik: a levágott erdő helyén először rendszerint *legelő*, vagy ahogy a moldvai magyarok nevezik: *etetőhely* lett, ami aztán később többnyire *kaszáló*ként hasznosult, ezt követően pedig fokozatosan feltörték és *szántóföld*ként használták, amiket aztán – különösen az utóbbi évtizedekben – egyre inkább utolért a beépülés és mind nagyobb területek váltak, válnak *belterületté*.

A különböző források szerint hajdanában a Szeret völgyét és a környező hegyeket sűrű erdők borították, amit a helyi lakosság folyamatosan irtott, tarolt, hogy újabb és újabb területeket nyerjen legeltetésre, szénakészítésre, majd földművelésre. Ehhez kétféle „letarolási” technikát alkalmaztak. A *runcuire* a fák kivágását jelenti, legelőnyerés érdekében; a *runc* (lásd: 'rönk') szó megtalálható helynévben is Buhus közelében. A fák gyökereinek kitépése kaszálóhely nyerése céljából '*lăzuire*' néven ismert. A történelmi dokumentumokban a fáktól és gyökerektől megtisztított helyet *curătură*nak (irtványnak) nevezik. A 17. században a bukkerdő és az ártéri bokros letarolása révén megjelent néhány száz ilyen irtvány Sucmezeuben, Rogoazan, Răcătauban és a Szeret árterületén, amit aztán több éven át kaszálóként, majd legelőként használtak. (Ichim 1987: 22.)

Az 1787–1791-es években készült osztrák térképre egy Docan nevű román akadémikus értekezése (Docan 1911–1912) nyomán figyelt föl Domokos Pál Péter (Domokos 1987: 103). Ezek a térképek mutatják, hogy akkoriban a moldvai tájat elsősorban az erdők uralták, s azóta jelentős irtásokat hajtottak végre a rengetegekben (*Topographische... 1788–1789*). A térképek szerint a térségnek jóval több, mint a fele erdővel borított, s ha ezeket összevetjük az 1930-as évek derekának állapotát tükröző gr. Teleki-féle térképekkel (Rónai 1993: 231), azt látjuk, hogy az erdőirtók alapos munkát végeztek. Nem egészen másfél évszázad alatt Moldva erdővel borítottsága a Szeret és a Prut közé eső területen 15% alá, a Szeret és a Kárpátok közti terület nagy részén pedig 45% alá csökkent. A szájhagyomány szerint a bojérok valamikor külön házhellyel jutalmazták azokat, akik „sok erdőt irtottak”, mert kezdetben a falvak helyén is „csupa erdőség” volt. (Kós 1976: 110.)

Néhány moldvai magyar település helynévanyagát áttekintve láthatjuk, hogy milyen igaza van Borsos Balázsnak, amikor a bodrogi közti gazdálkodás és a természeti viszonyok kapcsolatát elemezve megállapítja, hogy „az emberi beavatkozás, mint erdőirtás, lecsapolás következtében eltűnt növényzet rekonstruálásában a botanikai kutatás mellett igen nagy szerepük van a helyneveknek” (Borsos 2000: 36).

Moldvában ebből a szempontból kétféle helynévvel találkozunk, az egyik, ami magával a névvel utal a terület *erdőirtás* voltára, a másik pedig, amikor a névhez köthető népi emlékezet őrzi a terület valamikori *erdő*, tehát *irtás* voltát. A helynevek arról vallanak, hogy az erdőirtás helyét először kaszálóként vagy legelőként hasznosították – a kettő használata hagyományosan nem vált el egymástól egyértelműen –, aztán fokozatosan vették szántóföldi művelésbe, esetleg szőlőt, gyümölcsöst telepítettek rá. Igen ritka eset, hogy a kiirtott erdőt vagy legalábbis egy részét újratelepítsék és ismét erdőként hasznosítsák.

A magasabb vidékeken jóval több az irtásterületen kialakított kaszálóra utaló helynév, mint amennyit a folyóparti síkságokon megfigyelhetünk. Természetesen a különböző térségeken művelt kaszálóknak eltérő volt a használati értékük, s ezzel az ott gazdálkodók tisztában is voltak. Frumószában *Alsó- és Felsőpódison*, a *Sulinákban*, a *Ceketiják* közt terem szénafű. De a *Sulinák* és a *Pódisosok* gyenge füvet ad, ez *szigorú* hely, a *Ceketijákon* és a *Probávén* jó füvek vannak. A rosszabb helyeken kevesebb és apró széna terem, a hegyes részeken több és jobb, ezt *erdei szénának* nevezik. Lujzikalagorban számos olyan, erdős területből irtással lett kaszálóhely ismeretes, ami – még a 21. század első évtizedében is – részben erdős, mint a *Bélgyimán hegye*, a *Bogdánok*, a *Domna*, a *Farcádi kútya*, az *Erőse*, a *Hegyeske*, a *Komoristye*, a *Kostyjn*, a *Nagyhegy*, a *Papvágása*, a *Sinka*, a *Szabó* és bizonyára még néhány további határrész. Az ugyancsak hegyek közé szorult Vizantea határában is több, erdőre, fára utaló helynév „emlékezik” egykori állapotára, mint a *Butea* (tuskó), *Nyíres széle*, *Plópuj* (nyárfás), *Plópu kaszáló*, a *Partyét*.¹²⁹ A dombvidékeken Diószénben találjuk az *Erdőt*, az irtást jelentő *Keretúrát*,¹³⁰ Klézsén a *Csutakost*. Külsőrekecsinben van az előbb kaszálóvá, majd szántóvá lett *Cserék*, a vágás értelmű *Kurmatúra*, s a Klézséből ide is átnyúló *Bagoljvész*, meg a *Livádák*. Pusztinában a *'keretúra'* a *'kaszáló'* szinonimája: a Fábiánban volt a *Rózsa keretúrája*, azon túl a *Burlák keretúrája*, innen a *Mátyás Jánoska keretúrája*. Kelgyesten régebben több kaszálója volt a falunak Paszkánban, meg Gyiriest felé is. Volt a falu határában is, de „a kollektív kiszaggatta”. Régen sokkal több volt a kaszáló, de *nem vala az egész világnak. Egyiknek fél hektárja, másnak 30 – 20 árja. Tátámnak vala 7 rúdja* (ez 12 ár), *moszt az egész falunak ha öt 5 hektár kaszálója lehet. Itt a falu szélén volt szénafű, de házakat építettek rá* – magyarázta Chelaru Lajos bácsi 1998-ban. Külsőrekecsinben régen voltak jó kaszálóhelyek, de aztán megszorodott a nép s felszántották. Úgy emlékeznek, hogy az *Oláhelyen* voltak a legjobb szénahelyek. Lészpeden is úgy tudják, hogy a falunak régen több kaszálója volt, de a 20. században, ahogy sokasodott a nép, még az *előbbszöri verekedés* előtt több kaszálót törtek föl szántóföldnek. Szép sima helyeken voltak a szénafüvek: *Nyomáson*, *Vasúton túl*, *Béljóba*, *Bojér mezőbe*, *Tyátrászonban*, *Gella mellyékén*. A *Tyetrosz* alatt volt a legjobb kaszáló. Pusztinában kaszálók vannak a *Vögyben*, a *Vögyfejen*, a *Fábiánban*, a *Csobotán*,

129 parchet: vágásterület, rom.

130 cerătura, rom.

a *Littyek tetejin* lévő kaszáló neve *Csorgó*. A *keretúrák*, vagyis az irtások helyén lett szénafüvek nem voltak egyfélék – emlékeznek. Úgy tartották, hogy ha kaszáláskor térden fölül ér a fű, akkor az jó hely, ha azon alul, akkor gyöngö. Szításnak *Ódal*, *Posza*, *Bornyúkert* nevű kaszálói vannak. Az erdők között meghúzódo *Vizanteán* a falu határának fele szántó, fele kaszáló. A szénafüvek helye: *Plópuj*, *Sójom*, *Butyija*, *Védora*, *Fehérpatak*, *Eszlátina*, *Bezsán*, *Rakosán*, *Nyíres széle*. Jellemző, hogy a román 'curătură' szóból lett, hasonló értelmű *kurëtura*, *kurëturá*, *kurëturë*, *kuretura* szavakat a moldvai magyarok az 'irtás' és a 'kaszáló' szinonimáiként használják.

A hatalmas fákból álló erdők kaszálóvá tétele meglehetősen kezdetleges módszerrel történt. Pusztinában főként a Pojánában lévő erdő kiirtására emlékeznek. Az itteni erdőből a 20. század első felében sokat levágtak, aztán lovakkal, ökrökkel húzták a fákat, de ottmaradtak a csutakok.

Aztán mentünk csutakászni – emlékezett az 1933-ban született Lackó Anna – *Katalinval, a húgommal. Kereken a csutakot körülástuk, s a vasrángát¹³¹ szúrtuk bé a csutak alá, mozdítottuk, könnyen kijött a kivágás után 4–5 esztendővel. A cserefa könnyen jön, a cseresznyefa nem jó ki könnyen, annak kell több idő. A bikkfa is jól kijön, de mégsem olyan könnyen. A csere könnyen jön, mikor kicsit megrégül, mert kereken van a gyökere. Kihengergettük, de nem bírtuk feltenni a szekérre, hívtunk segítséget. Annyi csutakot összetörtem, addig vágtuk, hogy az orrom vére megindult. Egyet bétettél a szóbába, akkorára vágtuk, hogy jó meleget tartson. Mi csak a csutakért mentünk, a föld nem az mehénk volt.*

A rétművelés

A 20. század derekán rögzített nyelvi állapot szerint a moldvai magyar nyelvterületen általában *vágásnak*, *vágásznak*, valamint *csutakosnak*, *csutakosznak* mondják a levágot erdő helyét. Térképre vetítve a két kifejezés földrajzi elhelyezkedését (Gálffy–Marton–Szabó 1991: 511) nem látunk egyértelműnek tekinthető földrajzi térségeket, mintha inkább a kétféle kifejezés párhuzamos használata lenne jellemző, amiből a szavak gyűjtői hol az egyikre hol a másikra találtak volna rá. Még talán a „mezőségi típusú archaikus” nyelvi csoportban vélhetnének felismerni, hogy itt – de nemcsak itt – inkább a *vágás*, *vágász* megnevezés lenne többségben a *csutkossal*, *csutakossal* szemben, de a *Moldvai magyar tájnyelv szótárában* azt találjuk, hogy az atlasz adataival szemben éppen a „mezőségi típusú” Szabófalváról való a *sutkassz* alak (Péntek szerk 2016, 2017). A CsángNyA-ban a *csutkos*, *vágás* alakváltozatai mellett elvétve előfordul annak szinonimájaként a románból származó *pártýé*, *párkét* és a *kurëtura*, *tejetúra*, *täietúra* is, va-

131 másfél méteres vasrúd

lamint Frumószán a *takarítás*. Az *irtás* értelmű kifejezések többféle előfordulása jelzi, hogy ennek a műveletnek milyen jelentősége volt a moldvai magyarság gazdasági életében, hiszen betelepedésük óta folyamatosan *irtották* az erdőket. Csaknem minden moldvai településen emlékeznek, vagy legalábbis hallottak róla, hogy mikor és hogyan vágták el az erdőt, főként pedig arról, hogy milyen technikákkal „szelídítették meg”, tették kaszálóvá majd szántófölddé az erdőből lett vágásteret.

A Tázló menti Frumószán úgy emlékeznek, hogy a levágott erdő helyét *felkapálták* – hiszen szántani a rönkök miatt nem lehetett –, és 10-15 évig *törökbúzával* hasznosították, aztán kivágták a csutakokat, bevetették *trifojjal*,¹³² majd kaszáló maradt. Kápotán amikor *elvágták* az erdőket *pojána*, vagyis kaszáló lett a helyén. A ma is erdők között élő Vizanteán a levágott erdő helyén maradt csutakokat kiasták és a helyüket zabbal vetették be, mikor azt lekaszálták, megnőtt rajta a fű. Ily módon leginkább az *erdőszéjeken* növelték a kaszálók területét. Pusztinán csak a legöregebbek emlékeztek a 20. század első évtizedeire, amikor megvárták, amíg kirothadtak a földből a gyökerek, hagyták, hogy befüvesedjék, aztán a marhákkal legeltették. Néhány év múlva kiszedték a *csutakokat*, s kezdtek kaszálni a területet.

Moldvában a réteket és a kaszálókat még annyira sem *ganyézzák*, mint a szántókat. Ennek oka részben a trágya megbecsültségének hiánya, kezelésének elmaradottsága, valamint az állattartás félig külterjes volta. A szarvasmarhákat, a juhokat és a kecskéket az esztendő nagyobbik részében legelőkön tartották, így az évi trágyatermés legalább fele a tényleges és az alkalmi legelőkre jut. A nyáron legelőként hasznosított kaszálókon az esztenán összegyűlt ganyét szekérrel hordták a szántóföldekre. Azokon a térségeken, ahol számottevő kaszálóterületekkel rendelkeznek, a legeltetett állatokat április második felében hajtják ki a kaszálókra és rendszerint május végéig itt legelnek, az után lesznek *tilalmassá* a kaszálóhelyek. A nyár második felében, miután levágták a füvet, feltakarják a szénát, ismét felszabadul a mező, mindenki legeltethet, ahol akar. A tavaszi és az őszi legeltetés idején – összesen mintegy 4-5 hónap – a legelő állat „alkalomszerűen” *ganyézza* a földet. Ősszel, Szent Demeter tájékán hajtják be az állatokat, vagyis vetnek véget a közösségi legeltetésnek. Ezzel szemben a „célzott” *ganyézás*kor adott területre koncentrálják a trágyát, mégpedig közvetlenül az állatokkal. Ilyenkor két-három napig – vagy akár egy hétig – egy helyen *hálatják* a marhákat, juhokat. Kertet csinálnak, ott éjszakáznak, ezt úgy mondják, hogy *telláznak* vagy *kosaraznak*. Viszonylag ritka, hogy télen szekérrel vigyék ki a ganyét a kaszálókra, *prezsinánként* egy-egy jó *szekervel*. Ha mégis, akkor is csak hat-hét esztendőnként *ganyéztak* egy-egy darabot. Ősszel megterítették a ganyéval s télbe a hó meg az eső beléverte azt, ami megmaradt belőle. Aztán tavasszal a *csokánokat* ki kell gereblyélni. Rakásba gyűjtik – mert az is *ganyé* – a föld végében, s a következő esztendőben elterítik.

A kaszálókat tavasszal takarítják, mindenki a magáét. A *honsokat*, *guzgántúrásokat*¹³³ *kapával elrontják*, mert akkor – úgy tartják – *nem csinál többet a*

132 lóhere

133 vakondtúrások

nyáron. Többől kivágják a csipkebokrokat, s összegyűjtve elégetik. Főleg a széleket kell takarítani, ahol a kaszáló az erdővel határos. Moldvában csak elvétve hallottam, hogy a kaszálókat tavasszal fölülvetették volna fűmaggal, vagy bármivel. Sajnos nincs adatom arról, hogy a Tatros Gyimes alatti szakasza mentén: Bruszturóza, Ágas, Aszó, Kománfalva kaszálóin alkalmazzák-e a Gyimesben általános *murhás* gyeppjavítást, a *kúrálást*, de valószínűnek tartom. *Mindennek kell a kúrálás* – mondják a gyimesiek. Mert a táj még nem feledte egykori erdő voltát, s elég akár egy évtizedes elhanyagolás, hogy a gyepek beerdősüljenek, a kaszálók elbokrosodjanak és egyre nehezebben kaszálhatók. Emellett a belső kaszálókra 2-3 évente trágyát hordanak, amit aztán tél végén hátára fordított boronával *elsúrlatják*. Néhányan már trágyaszóró gépet is alkalmaznak, ami gyorsabb, de felületesebb munkát végez. Felmérések szerint a gazdaságonként évente visszakerülő, 4-5 zsáknyi *murha* gyeppregeneráló hatása „komoly szerepet játszott a gyimesi, erdőtermő helyeken kialakított gyepek fajgazdagságának megteremtésében”, vagy inkább: fenntartásában. Résen kell tehát lenniük kaszálók tulajdonosainak, nem szabad kegyelmezniük egyetlen gyepon nőtt facsemetének sem. Ezért mondják errefelé, hogy a jó gazda kötelessége, hogy *a fejsze mindig a karján legyen, ha a reglőn jár*.

A termesztett szénák

Hozzávetőlegesen az 1900-as évek első harmadában, felében kezdtek hozzá Moldova magyarlakta vidékeinek a mesterséges szénatermesztéshez. A Szeret mentén húzódó Mezőségen már jó ideje nincs *kaszálósfű*, csak *trifoj* és *lucerna*. Nem éppen tudományos adat, de érdemes elgondolkodni rajta, hogy az 1911-ben született, szabófalvi Lakatos Demeter versei között milyen sok búzatábláról, búzakaiásról, aratásról szóló verset találunk, de szénakaszlásról vagy szénagyűjtésről egyet sem. Csíkfaluban pedig – bár hegyek között található – egyértelműen megmondták: a szénafüveket felszántották, mert így évente nemcsak egyszer, hanem többször is kaszálhatnak. A kétféle pillangós közül a lucernából vetettek többet, mert azt háromszor, négyszer is meg lehet kaszálni, azon kívül – tapasztalatuk szerint – jobban bírja a szárazságot, mert mélyebbre ereszti a gyökerét, mint a *trifoj*, vagyis a vöröshere. Ezt viszont szívesebben eszi a marha, mert lágyabb, s nem hull annyira a *lapija*. Sok szempontot kell tehát mérlegelni a szénatermesztés során.

Termesztett széna az ugyancsak elterjedt *zabkaszlás* is, de azzal az a baj, hogy könnyen belefészkelnek az egerek, ezért vannak, akik sót hintenek az asztagba, ami jó a marháknak is. Használták továbbá a *pujszénát*, ami sűrűn vetett kukoricát – *gyakorpuj filjókát* –, vagy kikapált kukoricaszálakat jelent. De annak nagy a nedvességtartalma, kerteken, háztetőkön kell szárítani. A hűvösebb éghajlatú Vizanteán a sűrűn vetett törökbúzat nem is szénának szánják, hanem mikor méteresre nőtt levágják, s zölden etetik, ez a *csokanics*. Ugyancsak Vizanteán hallottam, de Lészpeden is előfordul a *borcság*, Szabófalván *borcsák* (Péntek szerk.

2016: 104), ami bükkönyt vagy borsót jelent és a zabbal együtt vetik. *Muhart* általában nem természetnek, csak, ami a törökbúza között nő, azt vágják le másodszori kapálás után, s abból is széna lesz. A kukoricaszedés után nőtt vadmuharral kötötték össze a szárkévéket, a többi muhart lekaszálták s villával boglyába gyűjtötték. Régebben, mikor több gabonát vetettek és sarlóval aratták, utána hamarosan megkaszálták a *nyiristyé*¹³⁴ és a muharos szalmát feletették. Volt aztán még vetett fű, a *szudáni*. Pusztinában – s nyilván máshol is –, már a kollektív előtt is természették, de ritkán. Baltacimot nem vetettek Moldvában, legalábbis a magyarok lakta vidéken. (Bővebben lásd Halász 2015b: 317–320.)

A kaszáló használata

„A Békés megyei gazdák szerint, ha egy részt sokáig használnak kaszálónak, akkor a legeltetés lesz hasznára, ha viszont sokáig volt legelő, akkor a kaszálás segít rajta.” (Szabó M. 1957: 4.)

Moldvába nemcsak nagyon sok kaszálóból lett – előbb-utóbb – szántó, de olykor fordítva is történt: a szántóból lett kaszáló, vagyis rét. Hogy milyen kaszáló lett a szántóföldből, az attól függött – miként a pusztinai Kaszáp István meghatározta –, hogy milyen volt a föld, s hogy milyen volt a gazda. Eszerint

Mikor az utóbszori gabonát vetette, azt nem elboronálta, hanem elsímítózta jól, hogy sima legyen. Az nem volt elég, hanem trágyát rá, s a trágyát gerebjéld jól belé, s a régi kórókat a gereblyével szeggyed ki. Nem bíztam én azt boronára, s egy évre olyan füvem lett, hogy kétszer kaszáltam, s akinek húszesztendő szénafüve volt, nem volt olyan.

A hagyományos moldvai kaszáló- és legelőhasználat nem vált el egymástól élesen és egyértelműen, miként a Kárpát-medencén belül sem. Célzerűen váltogatták a rétek kétféle hasznosítási módját, még egyetlen esztendőn belül is. Eszerint tavasszal kezdődött a kaszáló legeltetése: *Tavasszal, mikor menen el a hó, csapják ki a marhákat a kaszálókra*. Tehát tavasszal minél korábban – hiszen rendszerint már fogytán a széna – a kaszálókra eresztik a marhákat és a juhokat, s mindenki a sajátját őrizte. Május elejéig legeltették a kaszálókon a juhokat, akkortól azok felmentek a magasabban lévő havasi kaszálókra. A marhák általában pünkösdig, vagy május 20-21-ig, esetleg június elejéig legeltek a kaszálókon, azután hajtották őket az *izlázra*, a *nyomásra*, vagyis a legelőre, de ahol kevés volt a kaszáló, ott egyenesen a legelőre kerültek. Legfőlegbb egy hónapig járták a kaszálókat, de aztán azokat is ki-

134 tarló: 'miriște' ua. rom.

tiltották róla. Ha a gazda nem akarta, hogy a marhák legeljenek a kaszálóin, bekereltelte. A tilalmas kaszálókon leszúrt leveles ágakkal jelölték a tulajdonosok a birtokhatárt, de ennek ellenére mégis sok vitára került sor. A kaszáló *tilalmas* volt körülbelül július végéig, augusztus közepéig, amíg mindenki le nem vágta és haza nem hordta a szénáját. Általában Szent Illés napján fogtak hozzá a kaszáláshoz, laposabb helyeken előbb, a hegyek között később. Ez idő alatt az marhák és a lovak nem jártak a kaszálókon, csak a *nyomáson*.

Mikor a „*kasza lefogyott*”, s a széna *feltakarodott*, akkor ismét *felcsapták*¹³⁵ az állatokat. Ilyenkor már nyugodtan legelhet egyikük marhája a másikén,

nem számíccsa, hogy eddig az egyiké, onnan a másiké..., ha eccer felvetted a szénádat, aztán már én es járok a másén, más az enyimén... Pusztinán így magyarázták: Amíg nem fogyott le az egész mező, addig külön-külön legeltettek, mindenki azon, amit már fölszedett. Ha három-négy szomszéd leszedte a mezőjét, akkor azt felcsapták. Aztán apránként az egészet felcsapták. S amikor a bugyákat felszedték, akkortól az egész kaszálót legeltethették a marhákkal. S akkor ott hátul a legelőt csapták föl a csobánok a juhokkal. De a johokat szeptemberig nem lehetett bécsapni.

Ezt követően addig legeltette a kaszálókon mindenki a saját marháját, amíg le nem esett a *hóharmat*,¹³⁶ vagy a hó.

Valamivel egyértelműbb az első kaszálás időpontja. Pusztinában úgy tartották, hogy akkor kell elkezdni a kaszálást, amikor a legtöbb virág nyílik, persze ez is megítélés dolga, hiszen ki számolja meg? Azt is mondják, hogy ott kezdik a kaszálást, ahol *nagyobb a fű, mert tavasszal nem volt etetve*; logikus továbbá, hogy ahol jól meg volt ganyézva a kaszáló, ott hamarabb lehet kaszálni, mert nagyobbra nő a fű. Egy másik regula szerint akkor kell elkezdni a szénafű kaszálását, amikor a *csörgő kakascímer* (Rhinatus minor) *megveresedik, s zeregni* kezd. Nevezik ezt a kaszálókon termő növényt *csengőnek* (Külsőrekecsin), *csengőburján* (Frumósza), *csengőkórónak* (Pusztina), *csengővirágnak*, s a kaszálás kezdetének idejére vonatkozó tulajdonságát ismerik és alkalmazzák Moldva szerte. Megfigyelhető továbbá, hogy jó emberöltővel ezelőtt a széna kaszálásának ideje későbbre esett, rendszerint augusztus elejére, sőt a meglehetősen hűvös éghajlatú Frumósában éppenséggel úgy emlékeztek, hogy augusztus 22-23-án vágták a fűvet, mert akkor a „szocialista” Romániában kettős ünnep volt: *két nap liber*, tehát mindenki dolgozhatott a magáén. Az ezredforduló óta azonban korábbra került a szénakaszálás időpontja, mégpedig „aratás utánra”, amihez a „Szent Péter (június 29.) után”, a „július közepe” az Illés-nap (július 20.), a Magdolna-nap (július 22.) jelentenek támpontot. Óvakodunk attól, hogy a szénakészítés idejének előbbre hozatalában az általános fölmelegedés fél évszázad alatt megmutatkozó jelét lássuk,

135 ráeresztették, felszabadították

136 dér

de – ezt sem kizárva – beszélgetőtársaimra hivatkozom, akik szerint, így biztosabb a jó minőségű széna készítése. Az egyre kevesebb állat tartása lehetővé tette, hogy a feltakart széna mennyiségének rovására a minőség legyen a fő szempont. Felmerül továbbá annak a lehetősége is, hogy a mind kevesebb állat következtében a tavaszi legeltetés egyre kevésbé veszi igénybe a kaszálókat, ami ugyancsak hozzájárulhat, a kaszálás kezdetének előbbre hozásához.

A második kaszálás, vagyis a *sarjű* készítésének lehetősége meglehetősen bizonytalan, sok mindentől függ: milyen a talaj, mennyire volt megganyézva a föld, mennyi eső jött az első kaszálás után, be volt-e kerítve a terület, közel van-e a településhez? A bekerített kaszálókon ugyanis biztosabb volt a sarjű, különösen, ha eleendő csapadékot kapott. A második kaszálásból nyert *sarjűszéna* szép zöld volt, de általában csak feleannyi, mint az első kaszálásból. Pusztinában hallottam, hogy nyáron is csináltak sarjűt, mégpedig úgy, hogy nem várták meg, amíg a fű kihányta virágját, vagyis a kalászatát, hanem még a nyár elején levágták. A sarjűszéna ugyanis különösen értékes, ezt eszik a kisborjak és a bányók, de ezt a gyöngye szénát kapták tavasszal, szántáskor az ökrök és a tehének is, hogy jó erőben legyenek. Meg aztán – úgy tartják –, hogy a sarjűt *gyorsabbacskán* eszi a marha, márpedig ilyenkor kevesebb idő van az evésre, mert *hajcsa őket a dolog*.

A kaszálás eszközei

„A szegény ember szerszámai között egy sincs olyan nélkülözhetetlen, mint a kasza.” (Kiss L. 1926: 86.)

Moldvában a gabonafélék aratásban a sarló–kasza váltásra csak a 20. század második felében került sor, addig a kaszát csak fűvágásra használták. A füvet azonban mindig kaszával vágták, sarlóval legföljebb azt, amit fűként etették a majorsággal, nyúllal, vagy disznóval. A szénakészítéshez használt eszközt magyarul és románul is *kaszának*, *'coasă'*-nak nevezik, ami valamely szláv nyelvből való szó, s az ebből képzett *kaszás*→*coasăș* forma arra utal, hogy a művelet és megnevezése magyar közvetítéssel került a románba. A füvek vágásához használt kaszának a következő részei vannak: a *nyél*, rajta a *mankó* vagy a *mankók*, a kasza *vasa*, a kettő összeillesztésének helye: a *nyak* s ott a *karika* és az *ék*. De a moldvai magyarok etnikai sokféleségéből következően ezeket a részeket a különböző településeket eltérően nevezik, amint az alábbi táblázaton láthatjuk.

A Magyar Néprajzi Atlasz 25. térképlapja szerint a gabonaaratásnál és a szénakészítésnél használt kasza mindenhol azonos formájú, csak a 'mankók' számában van különbség. A nyelvterület keleti részén az egymankós kasza dominál, Moldvában pedig egyedül Csügésen talákoztam az alsó mankó emlékével. A kaszafogantyú '*mankó*' neve is uralkodónak tekinthető a magyar nyelvterület keleti részén, s a '*kanta*' megnevezés csak elvétve fordul elő, akár csak Moldvában, ahol *manko*, *monko*, *mankuja* formában is használták. (Péntek szerk. 2017: 64.)

A kasza részeinek megnevezése néhány moldvai magyar településen

Település	A kasza nyele			A kasza				Összeillesztés		
	Nyel	Alsó mankó	Felső mankó	Vasa	Éle	Foka	Nyak	Karika	Ék	
Balușești	nyele	–	kaszakanta	–	brécár	pána	
Bogdánfalva ¹³⁷	nyel	–	kanta, mankó	vászna	éle	–	nyaka	brécár	ék	
Csügés ¹³⁸	kaszanyél	kicsikanta	nagykanta	tábla	–	–	nyaka	kaszakarika	ék	
Frumoșza	kaszanyel	–	kanta	–	éle	–	nyaka	brécár	ék, pána	
Kápota	kaszanyél	–	muner	–	éle	vesszeje	–	brécár	–	
Kelgyest	nyele	–	munkul	kasza	–	vessző	–	brécár	pána	
Klézse	nyele	–	mankó	vászna	éle	vesszeje	nyaka	gyűrű	ék, pána	
Kukujec	toponiszki	–	lába	kasza	éle	–	–	brécár	–	
Külsőrekecsin	kaszanyel	–	mankó	–	éle	–	nyaka	brécár	ék	
Lésped	nyele	–	mankó, kanta ³⁶	vasa	éle	vesszeje	nyaka	brécár	ék, pána	
Lujzikalagor	kaszanyél	–	kaszakanta ¹³⁹	–	–	–	–	–	pána	
Magyarfalva	nyele	–	monkó	vesszeje	éle	–	–	brécár ¹⁴⁰ , gyűrű	ék, pána	
Onyest	nyele	–	mankó	–	–	–	–	kaszakarika ³⁹	–	
Ploszkucén	nyele	–	kanta	–	–	–	–	brécár ³⁸	–	
Pusztina	nyele	–	kanta	vászón ¹⁴¹	éle	vesszeje	kaszafok ¹⁴²	gyűrű, brécár ³⁸	–	
Szabófalva	nyele	–	kanta, ³⁹ mankó ¹⁴³	–	–	–	–	brécár ³⁸	pána	
Szítás	nyele	–	mankója	–	éle	vesszeje	sorka	kaszakarika	pána	
Tatros	nyél	–	mankó	kasza	–	–	–	brécár	–	
Vízantea	nyél	–	mankó	kasza	éle	–	–	brécár	fapán	

137 Csűry 1930: 19.

138 Balogh 1942: 15.

139 Gunda 1990: 41.

140 Márton 1972: 217.

141 Péntek szerk. 2016: 421.

142 Péntek szerk. 2016: 419.

143 Péntek szerk. 2016: 420.

A *kasza nyele* általában 100-120 cm hosszú, de van, aki úgy tartja, hogy olyan hosszú nyél kell, mint amilyen magas a kaszás, s eszerint készítették, vagy vásárolták. *Nekem nem kell hosszú kasza, mert törpe ember vagyok* – mondta az egyik, a másik meg: *Jó kaszám van, de kurta a nyele, s szakad le a derekam*. Pusztinában mondták: mikor a szemfüles ember az erdőt járta, örökké azt nézte, hogy *ez jó kaszanyelnek, ez jó kapanyelnek, e jó gerebefejnek*. A kasza nyelét az egész moldvai magyar nyelvterületen így nevezik, csak a Tázló völgy egyik félreeső helyén, Kukujecen hallottam, hogy a románban tájszóként ismeretes toporište-ből lett *toporiszki*-ként említették. A legjobb kaszanyél *szádokfából, nyírfából, vagy kőrisből* készül, a *juhar* is jó, mert könnyű, a *bükk* nehezebb, de tovább tart. A *horognak, kampónak, gereblyének vagy kaszagereblyének, fogasgereblyének* nevezett kaszacsapót szénakészítés alkalmával csak a zabkaszáláskor használtak, a fű levágásakor nem.

A kasza fém részének a neve általában egyszerűen *kasza*, Bogdánfalván *vászna*, Lészpeden és Pusztinában mondják a kasza *vasának* és Csügésről van olyan adatunk, hogy ez a *tábla*.¹⁴⁴ A kasza vasának van *éle*, a fokára pedig azt mondják, hogy a *vesszeje*. A kasza vasát általában egy karikával, vagy alkalmi drótozással erősítik a nyél felső részéhez, s egy *faékkal* – vagy a románból *pána* – szorítják a nyélhez. Ezt Csügésen és Szitáson *kaszakarikának, szorítókarikának* nevezik, Magyarfaluban és Pusztinában *gyűrű* a neve; a legtöbb helyen pedig – román kölcsönszóval – *brecárnak* mondják.¹⁴⁵ Frumószából és Pusztinából ismeretes még a *kasza makkja*, ez a kaszapenge nyaka végén levő kidudorodás, ami a nyélen kialakított lyukba illeszkedik. Péntek Jánostól tudom – köszönet érte –, hogy ez a megnevezés ebben az összefüggésben ismeretes az *Új Magyar Tájszótár*ból, főként az Alföldről, de szórványosan a Székelyföldről is, Moldvából azonban csak erről a két helyről, talán nem véletlen, hogy mindkettőt madéfalvi menekültek alapították, persze előkerülhet még máshonnan is. Ennek a *makk*nak a segítségével lehet szabályozni a kasza pengéje és a nyele által bezárt szöveget, amire ahhoz volt szükség, hogy a kaszálástól az aratásra válthassanak ugyanazzal a szerszámmal. (Paládi-Kovács 1979: 192.) Az a körülmény, hogy csak a fiatalabb moldvai településeken ismeretes ez a megoldás mutatja, hogy ott a kasza aratásra való használata új keletű. A kaszarészek különböző elnevezéseinek szóródásából arra következtethetünk, hogy elsősorban nem táji eltérésekkel van dolgunk, hanem a románosodás különböző fokán lévő települések közti különbségekről.

Amikor megveszik a kaszavast, megpengetik, s aki ismeri, tudja, hogy jól szól-e? *Amelyik vékonkán peng az a jó!* Kövel meghúzzák, s ha *veti a szikrát*, akkor jó. Van, aki *kantáron*¹⁴⁶ méricskéli melyik könnyebb, s ha csak 2-3 grammal is, az a jobb. Úgy tartották, hogy az oroszoktól hozott *ruszos kaszák* igen jók. Különböző számozás szerint veszik a kaszát, mint a cipőt: 60-tól 90-ig, ez a kaszavas hosszát

144 Ezt a szót a moldvai magyarok általában a bádogra (pléh) használják.

145 brățară: u.a., rom.

146 kantár: mérleg (cântar, rom.)

jelenti cm-ben. Egyenetlen talajon a 60-70-es kasza volt a jó, mert *avval bé tudsz csapni minden gödörkébe* – mondták Szitáson, ezért itt a 80-as kaszát nem szeretik. Általában 70-es kaszát használtak, az öregek 60-65-öst, az ifjabbak 75-80-asat. A grigoréni románok – hallottam Pusztinán – 90-es kaszát is használtak *de ahhoz uojnik, erős ember kell!*

Fontos, hogy a kaszának, jó acélból készült-e a vasa? Ezt Moldvában fűszállal, széna- vagy szalmaszállal vizsgálják: néhány centis darabját ráteszik a kasza vására, aztán a másik szállal közelítgetnek hozzá, s nézik, hogyan *szökik?* Ha fürgén szökött – taszította az elektromossága a másik szálát –, akkor meg lehet vásárolni. A kasza jóval összetettebb munkaeszköz a sarlónál, használata pedig sokkal bonyolultabb művelet a sarlózásnál, ami a fehérnépek kezébe való. Ezért a hagyományos gazdálkodás idején a családi munkamegosztás keretében nagy figyelmet fordítottak arra, hogy a serdülő legény idejében megtanulja a kasza használatát, a fű rendre vágásának technikáját. Pusztinában ezt a következőképpen magyarázták:

Tátám tett a bal hónom alá összegyűjtött szénából egy csomót, s aszonta: azt a csomót le ne ejtsem. Na, fogd meg ezt a csomót! Ez azt jelentette, hogy csak kaszálj, de ne tégy így – két kezét előrenyújtja. Ne meríts, hanem csak így – karját a testhez közel tartja. A kasza felszegése fontos, s amikor meg kell verni, ne foggasd ki hullámosra, fogazottra. A hóna alá a fűcsomó azért volt, met ha így téce – kinyújtja a karját –, akkor nagyot merítesz. S aki nagyot fal, az megnyuvad. Tátám azért tette ide a gomoját, hogy én ne merítsek nagyot. Te így szokd meg, így merítsél szépen. Ha így tettem – kinyújtja a karját –, kiesett a gomoja, s tátám szidott meg. Esént kiesett a gomoja. Fogd meg bré, ne essék ki! Így tanított engem kaszálni, s ez volt az értelme, hogy ne terüljek nagyot. Tanítás volt az is, hogy a kasza alatt egy vesszőt tudj elhordozni. S ne álljon bele a kasza éle a fű alá. Nagyot ne meríts, alája ne vágj be. Nem muszáj, ha nem marad olyan leborotválva es, há még ki is kell nőjön ugye?

Az eredményes munka egyik feltétele tehát a jó kaszás. A másik pedig a jó kasza:

Az volt a jó kasza, amelyik erőst serény volt az edzésével. Ha erőst élesen volt maradval, akkor elpattant; ha lágy volt, úgy se volt jó, akkor visszahajlott. Hanem aki meg tudta jól választani...! Most hogyan választanám? Mérném, s a könnyebbet, az egy. Koccantanám egy kóhöz, s meghallgatnám a csengésit. S melyiknek tiszta csengése van. Tátám azt mondta, a kasza megválja az embert. Met a kaszát hogy tudod verni, hogy tudod fenni, s hogy tudod megszegzeni... hogy szegzed be? Ha beszegzed a fű alá, s az örökké a földet vágja, s akkor romlik a kasza, s akkor nehezen menen. Ha igen kivered a földből, akkor jó lenne, de nem vág jól többől. Tátám mondta: Tedd kicsikére, met te lehet ereszd, ahogy akarod, met a te kezeden van a kasza.

A kasza élének karbantartása két szakaszban történik. Dologidőben naponta többször meg kell verni, mégpedig vasának minőségétől függően – mint Pusztinában mondták –: *a jó kaszát kám keccer kellett megverni egy napon, a rosszat még öccör es.* Ilyenkor van, aki levette a nyélről – például Kápotán, Kukujecen, Pusztinán, Vizanteán hallottam ilyenről –, de többnyire rajta hagyják, s úgy verik. Ez inkább a kaszáson múlt, például a *balosok* rendszerint levették, mert úgy könnyebb verni. Ugyanis a bal könyökükre támaszkodva, élét el-, vagy maguk felé fordítva verik a kasza vasát. (14–15. képek) A kasza veréséhez szükség volt üllőre és kalapácsra, bár például Vizanteán, ha nem kaptak a magazinban „*annak való vasat*” úgy is verték a kaszát, hogy „*a fészi fokára tették*”. A boltban, vásárban vásárolt, vagy kováccsal csináltatott kaszaverő üllőt általában *bátkának, üllünek, zülünek*, Vizanteán *nikoválnak*¹⁴⁷ nevezik. (16–17. képek) Ez a kisméretű üllőcske általában lapos, az éles üllőt inkább a *rományok* használják, vagy legalábbis *rományosnak* mondják, miként más vidéken, főként a Dunántúlon *németesnek* (Paládi-Kovács 1979: 193).

A *kaszaverő kalapács* feje éppen olyan, mint a nagyé, egyik vége lapos, a másik éles 8-10 cm hosszú, 1,5 – 2 cm széles, s cigánykovács készíti. A nyele 10-16 cm, fából készül, de Lészpeden láttam egy nagyon célszerű kaszaverő kalapácsot, aminek nemcsak a feje, de jó arasznyi nyele is vasból volt. Pusztinában háromféle kalapácsot találtam. A legrégebb formának fejét rovátkák díszítették és két verőéle volt. Az újabbnak ugyancsak két verőéle és rövidebb a feje, a legújabb pedig, mint a közönséges kalapács. Ha az üllő nagyon meg van edzve, akkor a széle hamar kirepedezik, de azért lehet *éldőni* vele. Ha lágú az üllő, az nem jó. A kaszaverő kalapács lapja kissé gömbölyített – *gombojgó* –, az üllő szélesebb és lapos vasú. A *csutakot*, vagy *bátkát* egy kicsit megfúrják, hogy amikor beleütik az üllőt, el ne hasadjon. Az üllő részei Pusztinán: *nyaka, csutak s a csutak hegye.*

A pusztinai Kaszóp István szerint:

Hogy mennyi időnként kell verni a kaszát, az hamarébb attól számol, hogy milyen a kasza éle. Amelyik erőst rosszul verődik, hogy az embert megöli, azt reggel jó verni, amikor harmatos, mert akkor egy kicsit megviaszosodik. S mikor azt kivered reggel viaszosan, asztánd más reggelig tart. Amelyik lágú s jól menen, az dél közben is jól kiverődik, de amelyik jól kiverődik, az hamar el is vásik. Mikor két rendet bévittél, az éle kifogyott. Mikor az üllőre teszem az élet, egy fűszálnak el kell járnai alatta, s ha nem, akkor felhajlik az éle, s akkor dobhatod el, mert elrontottad. Aztán ahogy veri, nyújcsa ki az élit: maga felé, ha a nyél is feléje van, s elfele, ha a nyél úgy áll. Ha tőle van a nyél, akkor teszen egy bog füvet a nyél alá, mindcsak úgy, hogy lapuljon a nyele. A kaszának mindig csak a belső élet [az él belsejét] verik.

147 nicovală, rom. (Péntek szerk 2017: 447)

„Ha nem tudsz kaszát verni, akkor megver ő tégedet” – mondják ezt az egész Kárpát-medence magyar nyelvterületén ismeretes szójátékot (Paládi-Kovács 1979: 205). Úgy tartják, hogy a *kasza mondja meg, mikor kell verni*. Amelyik lány, azt gyakran kell verni, s amelyiknek jó *vászna van, hát azt mikor reggel megvered, az estig menen*. *S még van egyféle, amelyik rosszul verődik, s ha vered, akkor menen ki az éle, akkor roslikálódik, rostikálódik, kisodrikázik, hasad bé, s az nem jó*. Általános vélemény, hogy a gabona jobban kiveszi a kasza élit, mint a fű, különösen, ha zsenge állapotban kaszálják, s nem amikor már megérett. Amelyik erős kasza, azzal reggel vágnak egy rendet, egy kicsit *kimosul*, akkor meg kell verni, aztán azon a napon nincs vele dolog. *A legrosszabb kasza az, amelyik nem vág! S attul még csak az a rosszabb, amikor nincs, aki húzza* – halottam Pusztinán.

A kaszaverés művelete tehát komoly tudomány. Kecskés András Onyesten így mondta el 1975-ben:

Kivettem a nyeliből. Volt, aki mindenestül csinálta, de én így szerettem. Hogyha zabról volt szó, akkor gyéribben kellett verni, ha fűvet vágtunk, akkor sűrűbben. Ha napjában többször kellett verni, mindig kivettem, s vertem meg jó keményen. Amikor vertem a kasza élét, a nyelét magam felé fordítottam, s a kasza foka túlfelől volt. Mikor ráütöttem az élire a kalapáccsal, mindig egy kicsit húztam is magam felé. Vigyázni kell, mert ha nem vered jól, akkor meglebben, s akkor nem fog vágni, akárhogy húzod. Ha nagyra vágod, akkor megkomorodik az éle így vissza, s akkor nem fog. Ha nagyon benn vered, akkor nem vékonyodik az éle, s nem használ semmit. A jó kaszát addig használták, amíg a vesszőig elért. Mikor a vesszőnél csak egy kicsi maradt, elvetették. S akkor megsiratják, met a jó kasza drága. Addig használják, amíg a kalapáccsal nem tudják verni, mert akad bele a vesszőbe, s még versz bé alája. A kaszát a tövitől verik. Mert ha a kasza tövit megfiksálod, míg a hegyihez érsz, addig talál, de ha a hegyinél kezded, akkor a tövinél nem talál. S amikor érsz a hegye felé, akkor csak annyit csinálsz, hogy a sarkát emeled meg, mert a hegye kissé horgos. Az ember oda tett egy csomó fűvet, én tettem oda a kalapomat...

A jó kaszát tehát napjában csak egyszer-kétszer kellett megverni, de számtalanszor megfenték a kaszakővel, gyakorlatilag valahányszor kiértek egy-egy *pázmá-ual*. A kaszakövet rendszerint úgy keresték, jobban mondva *találták* a vizek partján járva. A pusztinaiak a Tázló mellett kaptak *fénkövet*, a Szeret-mentiek ott. Úgy tartották, hogy *a porlós a jó fénkő, mert az fűhenyesebb*. Újabban a fénkövet egyre gyakrabban vásárolják magazinban. A kommunista időkben ez is hiánycikk volt, amit pedig árultak, az elég hitvány minőségű. De már az 1940-es években előfordult, hogy a fénköért eljártak az erdélyi vásárokbá. Úgy tartják, hogy *a pataki kő tovább tart, de nem fen olyan jól, mint a bolti*. Viszont *a boltbeli kő eszi a kaszát* – így tudják Szitáson –, *minden két évben új kasza kell*. Lujzikalagorban „rendszerint

megjelent a faluban a vándor kaszakóárus. Kettős tarisznyában hozta a portékát, Erdély felől jött, de nem tudtuk honnan.” (Gunda 1990: 41.)

A kaszakövet *ganyélében* megfőzött *paltin*¹⁴⁸ vagy *szádokfa*¹⁴⁹ karéjából, marha szarvából (*ts'ok*, Kelgyest), újabban általánosan *táblából* (bádog) készült kaszakó tartóban, *kutijában* viszik magukkal a bal lábukra, vagy a derekukra, nadrágszíjukra kötve. Vízet tettek bele és fűvet, hogy nedvesen maradjon. Marhaszarvból készült *kutijára* Pusztinában, Szitáson és Vizanteán emlékeznek az öregek, de azt ökör szarvából készítették, mikor még voltak ökrök, mert azoknak nagyobb a szavuk. Olyan is volt, aki csak beszúrta a *fénkőt* az övébe, *mert a jó kaszás hajnalban megy kaszálni, nem ebédkor. S akkor csak megdörzsölte a harmatos fűhöz a fénkőt, s úgy fente.* A tövénél kezdi: jobb kézzel feni, ballal utána fog a kaszán.

A jó kaszás szerette és megbecsülte a kaszáját. Dologidőn kívül is gondját viselte, télire megkente sótanlan zsírral. Nyaranta egy fára akasztják, télen pedig a ház *gerengyire* lógatják a kaszát. Rendszerint télire sem szedték szét, mert ha jól fel volt *szegezve*, nem volt érdemes, mert aztán *gyéren találod meg.* Érdemes is volt ügyelni a jó kaszára, mert kétféle baj is leselkedett rá: *eltörik* vagy *béhasad*, vagyis *megszakad.* Ha kaszálás közben behasad az éle, akkor el kell vetni, mert többet nem lehet használni. De ha csak a *vesszeje* törik el, akkor *megkötik.* Levágják, és újra szegzik. Ha a fokához közel tört el, *akkor kötik meg a törött kaszát, ha megérdemli* – mondta a pusztinai Kaszák István.

Az igazán jó kaszának, még ha kitelt is az élete, akkor sem ért véget a haszna. Ha eltörött, s nem lehetett vele többé kaszálni, rászereztek egy hosszabb nyélre, s lett nádvágó, vagy *csokányvágó.*¹⁵⁰ Az eltörött kaszából jó ollót lehet csinálni. Az öregek, hogy az asztagot ne kezdjék meg egészen, felmentek a tetejére, s az eltörött kaszával vágták a szénát. *A tört kasza tövit betakarta egy ronggyal, hogy ne vágja a kezit, a hegyét szúrta belé, s úgy vágta.*

Az aratáskor sokféle használatos csapófát, takarót Moldvában – ahol a kaszával való gabonaaratás nem tekint régi múltra – a fűvekhez nem használják, csak a zabkaszáláskor rakják föl. De ilyenkor sem az úgynevezett gereblyés formát alkalmazták, hanem meghajlítanak egy vesszőt, s *mazdagval* odakötik. Magyarul *horognak* (Balusest, Ploszkucén), általánosabban *kampónak* vagy *kankónak* nevezik, esetleg a román 'hreapcă'-ból kölcsönzött szavakkal *hěrjápkanak* (Szabófalva), *hápkanak* (Frumósza), vagy általánosan *hereápkának* mondják, ahol a mássalhangzótorlódás a magyarban oldódott föl. (Márton 1972: 324.)

148 juhar

149 hárs

150 (kukorica)szárvágó

A kaszálás

A kaszálás teljesítményére vonatkozóan a néprajzi szakirodalom szerint egy kaszás naponta háromnegyed katasztrális hold (Bíró 1945: 20), más szerit egy magyar hold (Ikvai 1962: 38) füvet vág le. Vagy mint a Szigetközben mondják: az „embervágó rét (800–1200 nöl) egy kaszás napi teljesítménye” (Timaffy 1972: 186). Teljesítményét tehát kaszása válogatja. A moldvai magyar nyelvterületen általában *pásztának*, vagy *sustunkának* nevezik azt a területet, amit egyszerre – egy *fogásra* – lekaszálnak. Mondják még *plázsnak*, vagyis darabnak, Vizanteán *parcelárinak* – amit egy fogásban levágnak. Szitáson hallottam, hogy a kaszás egyszerre egy *véget* kaszál. A Tázló völgyében meglehetősen elrománosodott Kukujecen az egy kaszálásnyi terület neve *kosztáta*¹⁵¹. Ennek nagysága attól függ, hogy milyen a kaszáló alakja, milyen meredek a terület, és milyen erőben van a kaszás. Lehet 20-30 méter hosszú, lehet 50, de lehet akár 100 is.

Egy *rend* körülbelül egy méter széles, ki mekkorát vesz fel. Heréből, lucernából szélesebb rendet vágtak, mert az jobban vágódik, mint a fű.

Egy menet az egy rend. Hány rendet vittél bé? – kérdezik Pusztinában: az én kaszám jól vág, bé tudok vinni tíz rendet es, s levágok egy láb füvet. Mikor onnat a határtól levágtad azt a tíz rendet, annak azt mondták egy láb füvet levágtam, s én a reggelit megérdemlem. A rendláb, amikor keresztbe kaszálnak a kaszáló végén. Mikor végeztél a széjjességivel a földnek, az volt egy rendláb.

Ha tisztességesen ki van takarítva a kaszáló, akkor ifjú emberek lekaszálnak naponta reggeltől estig 15-18 *prezsinát* (rudat), de átlagosan inkább tízet lehet számítani, ami kb. 2000 m², vagyis 0,2 ha. Az idősebbek ennek a felét bírják. A szitási Bucsak István elmondása szerint

Reggel hűvösségben jobb kaszálni, jobban vágja a kasza, s jobban is győzi az ember. 11 és 3 óra között nem vágja még a kasza se. Kaszálunk olyankor is, de nem vágódik olyan jól. Aztán még estefelé jobb. A mezei fű jobban vágódik, mint a hegyi. A ganyésabb fű is jobban vágódik.

Vizanteán úgy számoltak, hogy egy hektárt négy ember kaszál le egy nap alatt.

Máskor egy hektár kaszálóra tettem hat napszámot, és én a hetedik. S egy nap levágtuk mind. Mikor mind a heten a végére értek, akkor felmentek a másik végébe s onnan kezdték.

151 (domb)oldal (coastă u.a., rom.)

Lejtőre, vagyis *béfelé* kaszáltak. Sík helyen nehezebb kaszálni, ahol egy kicsi mart van, ott könnyebb.

A kaszálók hozama rendkívül változatos. Jó esztendőben hektáronként lett 10-12 boglya, vagyis 3 szekér, ami 12-13 q széna, máshol 15 *prezsínán* (3 ha) termett meg, az 3 szekér. Vizanteán úgy tartották számon, hogy 5 *prezsínáról* (1 ha) lett egy szekér széna, de volt olyan szegény hely, ahol csak 30 *prezsínáról* lett egy szekér.

A széna szárítása

A lekaszált fű a moldvai magyar nyelvterület túlnyomó részén minden érik szénává, csak a magasabb fekvésű, nedvesebb, hűvös éghajlatú kaszálókon szárítják állványokon. Esősebb esztendőben azonban máshol is előkerültek a szénaszárító *ösz-törűk*. A levágott, sorban fekvő fő neve: *rend* vagy *borozda*, és olyan hosszú, amilyen a szénaföld.

A Kárpát-medencében a Magyar Néprajzi Atlasz szerint a szénát főként a rend forgatásával szárítják az Alföldön, a Kisalföldön és a Dunántúlon, de a nyugati széleken, a Felföld jelentős részén és a nyelvterület keleti felén, elsősorban a Székelyföldön, a rendet leginkább szétteregetve szárítják, de ott sem kizárólagosan. Moldvában a rend szétterítésének és forgatásának gyakorlatával egyaránt találkozhatunk, sőt előfordul az állványon való szénaszárítás is. Lehetséges, hogy a 20. század elején, még inkább a 19. században Moldva alacsonyabb vidékein is gyakorlatban volt a lekaszált fű minden, forgatás nélküli szénaszárítás, de a 20. század végi recens anyagban ez már nem volt megfigyelhető, mert a mezősegi részen, az úgynevezett *Szeret-terin* csak lucerna- és vörös here széna volt használatban, s ezek szárítása gyakran állványokra kívánkozott. Elvértve és a legmelegebb időszakokban természetesen előfordult, hogy a levágott fű 2-3 nap alatt *measz*, és fel lehet *takarni*. De erre csak alkalmanként került sor, csak Kelgyesten, Kukujecen, Onyesten találok a jelenséggel. Leggyakoribb szénaszárítási mód, hogy a *renden*, *borozdában* lévő szénát az időjárástól függően egyszer-kétszer *megforgatják*, hogy *asszon*, de ha vastag a *borozda* el kellett *hinteni*, hogy jobban *asszék*, közben – ha nem ázik meg – egyszer megforgatják, aztán összegyűjtik *purkánba* – villányi mennyiség –, több *purkánból* lesz a *kepica*, ami megfelel a boglyának. Ez a szekérre kerül, általában két *kepicéből* raknak egy szekeret. Ha esős az idő, akkor egy hétig is forgatják. Hasonlóképpen történt a Beszterce völgyében lévő Lészpeden: a lekaszált fű a *borozdában* száradt, másnap megforgatták, *feltakarták*, aztán *felbuglyálták*, utójára *felgerebjélték* a széthullott szálakat. Amikor a megforgatott *borozdában* megszáradt a széna, s fel akarták *gyűjteni*, akkor *hajtották persojokba*: *addig hajtották a végiből eléfelé innen is, s túlról es, s úgy csinálták a buglyát. Egy persoj akkora volt, hogy villával föl lehetett venni, néha nagyobb es*. Vizanteán a hegyek között mikor jó meleg volt, úgy szárították a szénát, hogy *ma lekaszáltuk, holnap megforgassuk a két- vagy háromágú favillával, hogy a másik fele is száraggyon, estefelé gyűccsük fel; de ha nincs meleg, akkor csak a harmadik napon gyűtjük fel*.

Ha megázik, még szórjuk szét a rendet. Szitáson úgy mondták: A levágott füvet, ha nem es, s jó idő van, csak egyszer kell felrázni. Két vagy háromágú vasvillával rázzuk el a barázdákat, megüünk forgatni. Ha nem száradt meg, akkor a reggeli harmat felszáradása után még forgassuk, emelgessük, hogy a szél, a melegség szárassza, járja. 2-3 nap alatt megszáradt.

Szénaszárító állványt fűszénához nem, vagy csak nagyon ritkán használtak, kb. 2 m magasán tették rá a füvet. *Sok a széna, fél erdő kellene, hogy csináljunk olyanokat. Lucernának csináltak, mert az kevés volt, de fűnek nem* – mondták Vizanteán. Kukujecen ugyan előfordult, hogy a fűszénát is *prepeljágra*¹⁵² tették, ami csonkolt fenyőág, 30 prezsínára kell 10 *prepeljág*. *Ha feltettem rá, lehet essen, ülhet ottagyon egy hónapot es.* Olykor Pusztinában is használták, ehhez két *metrusat* kerestek, aminek 10-15, 60-70 cm hosszú ága volt, bokrokat tettek alá, hogy ne üljön a földön a széna. Kaszálás után helyezték ki az ágas karókat a kaszálóra.

A széna gyűjtése és összerakása

A szénatakaráshoz nem használtak másfajta gereblyét, mint aratáskor a gabonaszálak összegyűjtéséhez, legfőljebb az eszköz méretében volt eltérés: kinek kisebb volt a gereblyéje, kinek nagyobb. A *gereblyéjét* általában mindenki maga készítette, bár voltak, akik a piacon vették a kész gereblyefejet. (18. kép) Időnként feltűntek Moldvában a Székelyföldről, például Telekfalváról érkező favilla- és gereblyeárusok, akik útjaik során eljuthattak a csángó településekre is. De voltak falvak, mint például Frumósza vagy Vizantea, ahol egyre inkább néhány „mesterre” hárult a gereblyekészítés, akik aztán – hogy jobban megfizessék – beleütött virágocskákkal díszítették a gereblye fejét, sőt még tartalékfogakat is adtak hozzá. Díszesebb, ajándéknak megfaragott gereblyével nem találkoztam Moldvában. A gereblye nyele rendszerint fenyőből, esetleg mogyoróból, hársból, nyírből, tehát valami könnyű fából készül, ha nem találtak kétágúra nőttet, akkor mogyoróvesszővel, vagy *kurpinnak* nevezett iszalaggal (Clematis) kötötték össze, vagy meghasították a nyelet. A fejének erősnek kellett lennie, azt bükkből, akácból, nyárból, juharból, ritkábban cseresznyéből, szilből gyalulják. A fogak helyét kézi fúróval fúrják ki, s a fogakat bicskával faragják, esetleg esztergálják, valamilyen erős, szíjasabb fából, mint a som, bükk, mogyoró, kőris, tölgy, gyertyán, akác, vagy a nyírfa töve. A fogak száma többnyire 12 és 16 között változott, de az általam fölkeresett településeken elvéve akadt 8 vagy éppen 25 fogú gereblye is. A használat közben kitörő vagy elhulló gereblyefogak pótlására a család idősebb tagjai faragták az újakat.

Amíg a fából készült gereblyéket még napjainkban is széltében használják a széngyűjtéshez, a *favillák* készítésével és használatával már egy-két nemzedék óta felhagytak, pedig úgy emlékeznek rá, hogy jó, könnyű szerszám volt. A favillát az erdőket járva keresték és találták, mégpedig elsősorban kétágú villának valót, ez a

152 A román 'prepeleac': ágasfa (ösztrű) szóból

sajátos típus „jellegzetesen a Kelet-Kárpát-medencéhez tartozó gazdasági eszköz” (Balassa 1949: 110), de használtak háromágút is. A favillát rendszerint maguk készítették élőfából, ehhez *mogyorót, szilfát*, esetleg *fűzet* használtak, a hosszabbnyelű, asztagrakásra való *cepojhoz* leginkább *gyertyánt*. Az erdőn talált alkalmas fát levágták, otthon meghajtották, szükség esetén alakították: tűz fölött melegítették, megkötötték, vagy éket vertek bele, amíg olyan lett, amilyen kell. 3-4 nap alatt megszáradt, de volt, hogy egy hónapig is úgy hagyták, simították, csiszolták. Egy-egy paraszti gazdaságban több favillára is szükség volt, munkabíró személyenként akár 3-4 darabra is. Úgy tartják, hogy a favilla könnyebb, de a vasvilla keményebb és tovább tart. Ez utóbbit boltokban, vagy vásárokon veszik, a nyelet maguk készítik hozzá, általában 2 méter hosszúságút. A *cepojnak* átlagosan 4-6 méter, olykor hosszabb volt a nyele, az asztagok hegyezésére szolgált. Az erdőn keresték azt, amelyik úgy nőtt. Somból, gyertyánból, bükkből hajlították, s megkötve szárították, hogy ne hasadjon el. Most már nemigen raknak ilyen magas asztagot, s ha mégis, akkor kiütik a vasvilla nyelét, s tesznek bele hosszabb nyelet. A vasból készült kétágú *cepojok* is terjedőben vannak. Vizanteán beszéltek egy Panciu közelében, a Vrancai hegyek között megbújó Soveja nevű helyről, ahol – legalábbis az 1990-es években – a kooperatívában háromágú favillákat gyártottak. Megfőzték a bükkfát, megfaragták, meggyalulták, hajlították. Általában úgy tartották, hogy *a háromágú villa jobb takarni és forgatni, a kétágú pedig jobb felhányni a bugjára*.

A renden megszáradt széna összegyűjtése egyre nagyobb egységekben történik. A Kárpát-medencei magyar nyelvterület keleti részén elterjedt a széna gereblyével való takarása, az úgynevezett *veretése*, ami azt jelenti, hogy a rendről széthintett, *elpallott* szénát gereblyével húzzák össze – Paládi-Kovács szerint a gyergyói és a csíki székelyek (Paládi-Kovács 1970: 25) –, de a Székelyföld más részein, sőt Moldva hegyes vidékein is így tesznek.

A szénacsinalásra vonatkozó *gyűjtés* és *takarás* szavak egyaránt megtalálhatók a moldvai magyar tájnyelvben, mégpedig – akárcsak a Kárpátokon belüli magyar nyelvterületen – egymástól többé-kevésbé elhatárolható térségeken. A CsángNyA-ban azt láthatjuk, hogy a szénacsinalás kétféle megnevezése nincs összhangban a moldvai magyarok „hagyományos”-nak tekinthető táji tagolódásával (CsángNyA: 372, valamint: Halász 2002). Eszerint a *'gyűjtés'*, *'dűtés'* kifejezés uralkodik az egész Szeret-mentén, továbbá a Tázló alsó folyásánál, míg a *'takarás'*-t használják a Tázló felsőbb régióiban és a Tatros-mentén, de ezekben a térségekben meglehetősen keveredik a két kifejezés. Meglehet, hogy nagyobb területeken mindkét kifejezés használatos és véletlenül múlt, hogy a megkérdezett „adatközlő” melyikre emlékezett.

A széna gyűjtésekor a legkisebb egység neve a *pálha*, amit egyszerre fel lehet venni a villával, vagyis egy *villahegy*. Bogdánfalváról ismert a 'villahegynyi' széna értelemben a román 'porcoi'-ból lett *pürkán* (Paládi-Kovács 1979: 297). Ennél több az *egy hát* széna, ami egy jó *lepedőnyi* mennyiséget jelent, de ezt csak istállóba hordáskor alkalmazzák. A *borozdából*, vagyis a rendből *persojba*, *persojkába* hajtják a szénát. Ez úgy történik, hogy a gereblyével fölhajtják, fölcavarják a rendet a láb közepére. Itt elhagyják, hogy száradjon, s fognak más hajtást. Egy *hajtásból*, vagy-

is *persojból* attól függően, hogy milyen széles volt a hajtás, lett két *bugja*, vagy akár négy is. A kaszálást a férfiak végezték, a hajtást az asszonyok, s általában a boglyát is a férfiak rakták. 6-8, vagy akár 20 *persojból* lett egy boglya. *Az ember csinálta a boglyát, az asszony hordta a szénát a kölykekkel, vagy napszámosokkal.* Ha a *persoj* megázott, akkor a villával megmérték, hogy mennyire ment belé a víz, s a nedves részt levették, szétterítették, hogy száradjon. Mikor néhány nap múlva *megrokkant*, akkor rakták szekérre és vitték haza.

A „Kárpát-medence túlnyomó részén a boglyának nevezett szénarakás egy kocsirakománynak felel meg, kivétel a Székelyföld” (Paládi-Kovács 1979: 297), valamint – teszem hozzá – Moldova, ahol legalábbis a magyar falvakban, általában két, esetleg három boglyát is tettek egy szekérre. Mivel pedig a szekérre nem raktak több szénát a keleti részekben – inkább kevesebbet –, valószínűbb, hogy itt egy-egy boglyába jutott kevesebb. Rendszerint úgy számoltak, hogy egy boglyába 50 *pálha* széna megy. A kisebb boglyát, a petrencét az „északi- és a déli csángó” településeken (Szabófalva, Traján, Jugán, Bogdánfalva, Ploszkucén) továbbá Klézsen és Magyarfaluban a '*kapica*' szóval és alakváltozataival (*kepica, kopica, kapicea*) jelölik.¹⁵³ Eből 4-5 ment egy szekérre. Pusztinában úgy mondták: *Elöl egy hajtotta, a másik hátul gereblyélte, s jól felszedték. Mikor a bugjákat felcsinálták, a közöket felgereblyélték, s felvették a bugja tetejére.* A *kepica* és a *boglya* nem sokáig ült a kaszálón, egy-kettőre hazaszállították. A jobb gazdák arra törekedtek, hogy minden este hazakerüljön az aznap levágott és megszáraztott széna. *Vagy ha nem érkeztem este, másnap mindcsak elhoztam. Vaj hajnalban felköttem, s elhoztam úgy. Nem hagytam, hogy meggyűljön a mezőn, hanem mikor asztagba kellett rakni, azt elhagytam, hogy meggyűljön, amíg egy asztagot csinálhattam.*

A boglya alá *kalibafát* tesznek, hogy ne üljön a földön, s a közepére egy karót ütnék. A Tázló völgyében több helyen láttam, hogy a karó körül karvastagságú ágakból 60-80 cm-es rácsot raktak a földre az asztag alapjának. Ha kevesebb szénával készült, akkor nem tettek bele karót. Ezt – legalábbis Frumószában – *gyalogbugjának* nevezték, de csak egy-két hétre hagyták így a szénát. Ha tovább maradt a mezőn, akkor be kellett kerteljék, hogy ne menjenek oda a marhák, vagy a vadak. *Jó helyen két prezsinán lett egy bugja* – mondták Pusztinában –, *s négy prezsinán lett egy szeker széna. Egyebütt, ahol hitvány a hely, 3-4 prezsinán lett egy buglyacska.* Ha több embernek lett egy kevés szénája, négyen-öten közösen raktak egy *asztagot*. Az asztagnál kisebb szénarakást *kalangyának* nevezték, ebbe 10-15 *buglyát* raktak. Ha a mezőn hagyták kalangyában a szénát, akkor letakarták lombos ágakkal, vagy körbekerítették tüskés ágakkal, csipkével. Mert voltak olyan helyek, ahonnan csak télen, *szánval* hordhatták haza.

Amikor a bojárnál dolgoztak napszámban, akkor egyik nap kaszáltak, másodikon forgattak, harmadik nap tették *persujba*, még aznap *bugjába*, s kb. egy hét múlva vitték haza, *asztagba*. Maguknak hasonlóképpen, de ha nem volt szekerük, meg kellett várni, amíg kaptak.

153 A '*căpiță*' román szóból (Péntek szerk. 2016: 412)

A széna szállítása

A kaszálon *boglyába* vagy *persojba* gyűjtött szénát haza kell szállítani, vagy legalábbis olyan helyre, ahol a tél során könnyen hozzá tudnak férni. Ezt a munkafolyamatot emberi és/vagy állati erővel végezik a távolságok és a domborzati viszonyok függvényében, valamilyen szállítóeszköz segítségével. Pusztán emberi erővel olyan helyekről csúsztatták, közelítették a szénaboglyát, ahová szekérrel nem tudtak eljutni, ezért a szénát közelebb kellett hozni a szekérrel megközelíthető helyhez.

A legegyszerűbb módon csúsztatással „közelítették” a gondosan megrakott szénaboglyát a rakodóhelyig. Ilyenkor vagy egy *kankót* – kampós botot – szúrta a boglya alá, s átvetett kötéllel vagy lánccal *megölelték* a boglyát, majd a földön emberi vagy állati erővel húzták ahová kellett. Ilyen szénarudast Yrjő Wichmann is említ „északi-csángó” tájszótárában és a román *'coril'*-ből eredő *koril* szóval jelöli, amivel a szénaboglyát „kötéllel két, párhuzamosan elhelyezett rúdra kötik és ökörrrel húztatják” (Wichmann 1936: 81). Erre a módszerre a Tázló völgyéből (Frumósza, Kukujec, Pusztina) és Vizanteáról van adatom, ami nem zárja ki, hogy máshol is alkalmazták. De nem volt olyan elterjedt megoldás, mint a *leveles ágon való csúsztatás*. Ezt az eljárást szélesebb körben használták, különösen meredek lejtők esetében. Így Gyimesben és általában a Tatros felső folyása mentén lévő településeken. Ehhez a kaszálót övező fákról – lombosakról és fenyőkről – ágakat vágnak, és arra építik a szénaboglyákat. Ilyenkor „az ágakat és a boglyát lánccal összekötik és a meredek lejtőkön ló segítségével csúsztatják, vagy a völgytalpakon és a kevésbé meredek lejtőkön vontatják. Ha ez már egy másik gazda területe, aki még nem kaszálta le a szénáját, akkor a vontatás nyomvonalán a gazda lekaszálja a füvet és kis boglyába rakja. A huzamosan használt vontatási pályák nyomvonalai ki is mélyülnek.” (Ilyés Z. 2001: 60.) Az ilyen leveles ágra épített boglyát, ha nem kellett messzire vinni, két-három ember is elhúzta, de inkább marhával, lóval vontatták Frumószában, Kápotán, Kukujecen, Pusztinán, Szitáson, Vizanteán. Biztonságosabb a *bugja* vontatása, ha miután rárakták a leveles ágra, egy-két hétig hagyják ülepedni – hogy *megnyomuljon* –, s csak aztán vontatják be.

A szénahordásra szolgáló különböző csúszó-alkalmatosságok hatékonyabb formáját képviseli a gyimesi csángók körében ismeretes, úgynevezett *medveszeker*, amivel Gunda Béla még találkozott 1948-ban, a Nagybagmász alatti, Fehérmező nevű pásztortelep közelében, de már ő is úgy ír erről a 70 esztendeje feltalált leletről, hogy akkor itt „*még használták a medveszekeret.*” (Gunda 1956: 88). Az alacsony szekérének két küllő nélküli kereke volt, a tengelyére pedig két hosszú rudat (*nyuszója*) szereltek, amik a földön csúsztak és megátolták, hogy a szekerecske fölfelé haladva visszacsússzon, lefelé haladva pedig megszaladjon. Ezzel az alkalmatossággal Gunda szerint *ganyét* és *szénát* hordtak, de vagy már a 20. század derekán is elveszőben volt, vagy azóta tűnt el teljesen, mert a harmadik évezredben már gondos utánajárással sem találtam Gyimesben olyan embert, aki látott, vagy hallott volna a *medveszeker*ről. Pedig ha Gunda találkozott vele, akkor biztosan volt is, hiszen az Erdélyi Érchegeységben és az Északi Kárpátokban is látott ilyet, ha pedig

a Kárpátok nyugati oldalán volt, akkor a keletin is lehetett, így a Tatros völgyéből – és máshonnan is – előkerülhet még az emléke. A rúddal való boglyavontatás gyakorlata ismert volt Lészpeden is. Ehhez egy fából készült alkalmatosságot tettek a *buglya alá, abban volt hely, hogy a széna ne folyjék le. Aztán fogták bé az ökröket, s húzták. Amit alá tettek, az a karó, az volt a vontató.*

A néprajzi szakirodalom szerint a parasztság a szénát nem csak járműveken, hanem háton, fejen, vállon is szállította különböző eszközök segítségével. Moldvában azonban a széna mezőről való hazaszállítása csak elvétve történt emberi erővel, erre az esetek túlnyomó részében szekeret használtak. Kézben legfőljebb a kert végében, vagy a ház előtt, az utca túlsó oldalán lévő kazalból, asztagból vitték az istállóba a szénát. Az ilyen közeli szállításhoz általában két kézben tartott, gömbölyű fenekű *kast* – Pusztinában *türna*¹⁵⁴ – használtak, avagy lepedőben, rossz *paturában*,¹⁵⁵ *collban*¹⁵⁶ a hátukon vitték a szénát. Erre mondták, hogy *egy hát széna.*

A szekérrel elérhető helyre juttatott, boglyába rakott szénát igyekeztek mielőbb biztonságba helyezni, ami jelenthette a lakóház udvarát, a szénáskertet, vagy más, a szénakazlak tárolására alkalmas helyet. Ha rossz volt az idő, serényebben hordták be a szénát:

lekaszáltunk tíz prezsinát, s mikor megszáradott, hozzuk haza. A buglya nem ült sokáig, legfőljebb ha a szomszéd később kaszált s nem tudtam a fűvön keresztül menni. Mikor a világ lekaszált, s út kerekedett, s mindenki hozta haza az övét – mondták Pusztinában.

Azt, hogy egy szekérre mennyi szénát raktak, sok mindenben múlt, domborzattól, a szekér méretétől, de a gazdától is. A megkérdezettek 2 és 6 közé tették az egy szekérre fölrakható – vagyis *egy terű* – boglyák számát. A széna behordásához általában egyféle szekeret használtak, amit minden egyébre is. Ez régebben – az 1960-as évek előtt – *lőcsös* szekér volt, azóta pedig inkább fűrgentyűs. De ha meredekebb helyről, vagy rosszabb útviszonyok között kellett behordani a szénát, előfordult, hogy megnyújtották. Az 4 méteres, többnyire lőcsös szekeret ilyenkor általában 5-6 méteresre hosszabbították, miáltal nemcsak több szénát rakhattak rá, hanem stabilabb is lett a jármű. 4-5 méteres *korlátot* tettek a szekérre, két szál deszkát keresztbe, s ezekre fektették a *nyújtót*. A szekér megnyújtásának gyakorlata tapasztalatom szerint nem volt tájegységhez kötött.

Az ilyen szénásszekér jó megrakása speciális tudást igényelt – volna, de moldvai viszonyok között kevesen voltak, akik két méternél magasabbra rakták a szekeret, azt is inkább hányják, mint rakják. Amióta a földművelés a legtöbb embernél csak kiegészítő foglalkozás, egyre inkább elkopott az ehhez szükséges hagyományos tudás és igényesség. Általában két ember kellett hozzá: az egyik adogatta fel, a másik

154 *türna* (rom.)

155 *'patura'*: boltban vett pokróc (rom.)

156 *'tol'*: háziszóttos pokróc (rom.)

rakta odafönt. Előfordult, hogy szükségből az ember adogatta és az asszony rendezte. A fölrott szénát a sarkokon *visszatúrte*, vagyis *pálhát rakott*, hogy biztosabban álljon. Úgy tartották ugyanis, hogy *ha az ember rendesen megrakja a szekeret, akkor nem borul*. A megrakott szekéren lévő szénát végül lekötötték. A tetejére tették a *hosszúrudat* (Vizantea), *kötőrudat* (Csügés, Onyest, Ploszkucén), *kötürudat* (Bogdánfalva, Klézse, Lészped, Lábnyik, Pusztina, Szabófalva), amit elől kétfelé láncsal, hátul pedig úgynevezett *szénakötő kötéllel* kötöttek le régebben a *lőcshöz*, újabban egy szekér alatt lévő kankóhoz. Máskor hátul *virigába*¹⁵⁷ tekerték, ilyenkor 2-3 ember kellett hozzá, hogy rendesen le legyen nyomva. A gyakorlatban azonban rendszerint csak félig, vagy addig sem rakják meg a szekereket, mert nem jött össze egy *terű széna*, vagy mert szakaszosan szárították, vagy mert eleve kis mennyiséget kellett szállítani. Így a megrakott szénásszekerek elég csapottaknak látszanak, a rakomány magassága legtöbbször nem haladja meg az igavonók hátmagasságát. De még az ilyen hevenyészve rakott szénásszekeret is gyakran támogatni kell a rossz utak miatt.

A szénás szekeret két marhával, vagy két lóval vitték haza, ritka az egyes fogatnal való szénaszállítás. Úgy tartották, hogy két ökörrel többet be lehetett hozni, mint két lóval, mert olyankor többet lehet rakni a szekérre, de a ló bátrabban megy, s többet lehet vele fordulni. Ilyenkor egy ember vezeti a lovat, s a másik ügyel a szekérre, hogy fel ne boruljon. Mikor lerakták a szénát, akkor kellett a hiúban 2-3 ember. Ha asztagba rakták, akkor egy volt az asztagon, s kettő hányta fel.

Ha a mezőn hagyták a szénát *buglyában* vagy *asztagban*, akkor *bé kellett kergeted, hogy ne menjenek oda a marhák*. Olyankor hagyták *kint*, ha csak *télen lehetett elhordani*. Ha nem tudták haza hozni a szénát, akkor ott a mezőn raktak kalangyát, körülötte csináltak kertet s télbe hozzák haza, szánon. De általában nem volt szokás a szánal való szénaszállítás.

A szénamunka szervezeti formái

A szénamunkával kapcsolatos munkafolyamatok szervezésileg elsősorban négyféle formában valósulnak meg:

- családi keretek között,
- különböző terményben, esetleg pénzben – a bojártól, vagy módosabb gazdától – felvett előlegek *ledolgozásaképpen*,
- egymásnak kölcsönösen segítő, gazdálkodó családok *kalákarendszerű szervezetében*,
- *napszámért*, vagy *részesedésért* végzett munka.

Természetesen semmilyen statisztika nem áll rendelkezésemre e négyféle szervezeti forma arányaira vonatkozóan, de talán nem kerülünk messze a valóságtól, ha az itt követett rendet fontossági sorrendnek tartjuk. A családi keretek között törté-

157 verigă (karika, rom.)

nő kaszálás, takarás, hordás sem szorítkozott valóságosan a szűkebb családi körre, inkább a szűkebb rokonsági körben megvalósuló összesegítésnek mondható. Igen elterjedt forma a *résziben való szénakaszálás*. Ha a bojár kaszálóját vállalták ilyenformán, akkor összeállt egy alkalmi csapat. *Mentünk tízen, húszan, testvérek, sógorok, szomszédok álltak össze – mondták Pusztinában –, olyan is volt, hogy harmadába kaszáltunk, aztán a románoknak eladtuk a szénát*. Vizanteán felesbe is kaszáltatnak olyanok, akiknek nem kell a fű, ezért kaszáltak és fel is takarták.

A moldvai magyar falvak társadalmában viszonylag csekély mértékű volt a *va-gyon szerinti rétegződés*, különösképpen nem alakult ki az úgynevezett gazdapa-raszti réteg. Voltak szinte teljesen földnélküli nincstelenek, a földbirtok nagyságá-nak csekély eltérései azonban nem differenciálták számottevően a népességet. A bo-jároknak, nagybirtokosoknak túlnyomó része természetesen a román etnikumhoz tartozott. A magyaroknál az 1-3 hektáros szegényebb, földbérletre, napszámra, ré-szes munkára utaltakon kívül csak a 3-5 hektáros réteget találjuk, akik ebből a földterületből megéltek, illetve eltartottak egy – moldvai viszonylatban – átlagos nagyságú családot. Akiknek 5 hektárnál több szántójuk volt, azokra mondták ro-mán szóval, hogy *tyáburok*.¹⁵⁸ A hagyományos paraszti gazdálkodás idején általá-ban úgy tartották, hogy akinek 3-4 hektárja volt, annak már nem kellett napszamba mennie, legfőljebb télen fuvarozott, vagy dolgozott a bojér erdejében. De előfordul-tak moldvai viszonylatban kiemelkedő méretű, 10 hektárnál nagyobb földbirtokkal rendelkező családok, akik napszámosokkal dolgoztatták meg a földjeiket, kapáltat-ták a törökbúzáat, arattatták a gabonát, kaszáltatták, takartatták a szénát. Mégpe-dig rendszerint úgy, hogy a téli hónapokban a nélkülöző szegénységnek málélisz-tet, vagy szemes kukoricát előlegeztek, amit aztán a nyár folyamán *ledolgoztattak*.

Különösen a nem *részes* státusú falvakból jártak a bojérokhoz kaszálni. Ha nem voltak adósok, akkor napszamba kaszáltak, de emlékeik szerint szénát a bojér nem adott, tehát részibe nem kaszáltak.

Ilyenkor minden munkát el kellett végezni: kellett kaszálni, forgatni, ta-karni, bugjálni, gerebjélni. Sokat dolgoztak ott a lézpediek, én is mennyit hordtam édesapáméknak az ennivalót, mikor a bojérnak kaszáltak – emlé-kezett Mekényesen a Magyarországra települt Simon Ferenc Józsefné.

Amióta pedig nincs bojér, mindenki a sajátját kaszálja, s ha segítséget fogadnak, annak fizetnek, mert az embereknél az 1950-es évektől egyre inkább van *para*.¹⁵⁹ A kollektív *bejövetele* előtt a kaszálási napszám általában egy *oka*¹⁶⁰ pálinka volt.

1990 után újra előtérbe került a napszámért való kaszálás, ami együtt ingado-zott a lej inflációjával. 1998-ben például Pusztinában 50 ezer lej volt a kaszás nap-szám és ételt is kaptak. De már Vizanteán vagy egy szekér szénát adtak egy napi ka-

158 chiabur: gazdag, 'kulák' (rom.)

159 régi, török nyelvből és időből maradt szó: pénz

160 régi, török nyelvből maradt súly- illetve úrmérték, itt liter

szálásért, vagy pedig úgy számoltak, hogy 30 ezer lej, ebéd és félliter pálinka. Frumószából, Gorzafalváról, Vizanteáról – tehát az erdélyi részek közeléből – inkább a Székelyföldre jártak kaszálni napszámért.

Persze a napszámba járó kaszálók dolgát ügyesen el kellett rendezni, hogy minél hatékonyabban dolgozzanak, amint azt a kiváló pusztinai gazda, Kaszáp István megszervezte az 1950-es években:

Fogadtam napszámot, két-három kaszást, adtam enniük s 20-30 lejt. De mondom: nekem hajnalig gyertek kaszálni! Eljöttek. Elmentünk, s hajnaltól kaszáltunk reggeli ebédig. Akkor leültünk, ettünk, s megnyugodtunk. Miután megnyugodtunk, immá meg kellett vernünk a kaszát. Mikor megvertük, no, immá tovább kell mennünk az árnyék után, s újból le kell feküdnünk. Mondják:

– Há métt Istány bácsi? Há mennyünk kaszálni!

– Nem megmondtam, hogy nekem hajnalig gyertek? Eljöttetek-e hajnalig? S mink kikaszáltuk a mait.

S aludtunk, míg a rend megpirult.

– Immá gyertek, a rendet forgassuk meg. Aztán esént aludjunk.

Immá segítettünk az asszonyoknak forgatni. Vecsernyekor aszontam a feleségemnek:

– Ereggy haza ételt csinálni.

Münk pedig, a kasza meg volt verve, fogtuk kaszálni, míg csak láttunk, még sötétben es. Addig, amíg eljött a vacsora.

– No, immá gyerünk vacsorázni!

– Héj Istán bá, de eszes ember kend! Hajnalig elhajtott kaszálni, s egész nap az árnyék után mentünk.

Nekik jól esett, hogy nappal nem kaszáltattam. Met nappal a fű megfonnyad, s nehezen vágod. Reggel s estve kaszáltunk.

Amíg a parasztok a maguk urai voltak, aki a sajátjával végzett, elmehetett napszámba is kaszálni. Ilyenkor reggel 7-től este 7-ig tartott a munka. Mentek más falvakba is napszámra kaszálni, Szitásról a Kászonokba, Szaloncra, a hegyekbe.

Hetesleg kaszáltunk, egy volt köztünk, aki meg tudta mérni azt a földet. Aszerint fizettek. Adtak enniük is, nem szénáért, pénzért dolgoztunk, s azt osztottuk el. Ez még az 1950-es évek elején volt, nem volt kollektív, nem volt elvéve a föld.

A vizanteaiak például a viszonylag közeli Szovézsára jártak napszámba kaszálni, mert azoknak sok kaszálójuk volt, s nem győzték. Ott nagyobb is volt a napszám.

A kaszálók füvének levágása a hagyományos paraszti rend szerint többnyire *kalákában* történt. Ennek szervezettebb formája a moldvai terület Kárpátok felőli lejtőin alakult ki, hiszen itt voltak viszonylag a legnagyobb kaszálók, amiket itt tett

legkevésbé tönkre a szocialista rémuralom, s a földrajzi viszonyok miatt itt is maradt meg egészen napjainkig. A Gyimesekben gyakorolt szénabetakarító kaláka jellemző a Kárpátok keleti lejtőinek valamennyi lakott völgyére, mint a Beszterce, a Tázló, a Tatros, az Úz, az Ojtoz és a többi kisebb vízfolyás partján megtelepült magyarok – és természetesen a románok – gazdasági szervezetére. Mert a széna betakarításakor alkalmazott kaláka, mint munkaszervezeti forma, Moldvában sem köztudott etnikumhoz.

A gyimesi térségben megfigyelhető kalákaformák között találunk *kényszerű* kalákákat, mint a háborúk idején frontra került férfiak pótlására, máskor az özvegyasszonyok számára, vagy az ingázó munkások családjának megsegítésére szervezett *kaszáló-, szénahordó- és takaró kalákák*. Ezeket a „rendkívüli” *kaszálókalákákat* leginkább vasárnap reggelre szervezték. (Tankó 2008: 182–183.) De a kaláka fő oka és célja legtöbbször a munkafolyamat gyorsítása s a közös munka célszerűsége és öröme. Hétköznapon, reggel 4 óra tájban gyülekeztek az elhívottak, de volt, akit nem is közvetlenül hívtak, csak hírt kapott róla, hogy valakinél kaszálókaláka készül. Az összegyűlteket a háziasszony pálinkával, *pánkóval* kínálta. Akihez szívesen mentek, annál esetenként 30-40 kaszás is összegyűlt. Kilenc órakor vitték a kaszásoknak a *frustukot*, s délután 2-3 órakor a háznál várta őket az igazi ebéd. Ma már inkább rokonok, leginkább munkatársak *kalákázzák meg egymást visszasegítés* alapján. Volt továbbá, sőt ma is van úgynevezett *takarókaláka*, amit a nagy, megkaszált területeken száradó széna gyors – eső előli – betakarására szerveznek, és főleg nők vesznek benne részt. A *szénahordó kalákára* régebben az ökrös, ma a lovas komákat, szomszédokat hívják, akiknek segítségével alkalmas időben lehordják a faluba a nyári szálláson rakásban vagy szénatartókban gyűjtött takarmányt. Erre a műveletre régebben – mikor nagyobb hajak voltak – gyakran télen, szánnal került sor, ami a meredek és bizonytalan utak miatt nehézkes dolog volt: kereket, fékező fenyőágot kötöttek. Fáradtan érkeztek haza, elfogyasztották a bőséges ebédet, s aztán le- illetve felrakták a szénát a hiba. (Tankó 2008: 186.)

Moldvából is több helyről van adatunk hasonlóképpen szervezett kaszáló- és szénahordó kalákáról. Különösen akkor volt jelentősége ennek a munkaszervezeti formának, amikor az évi 12 napos szabadságuk idején voltak kénytelenek hamarosan levágni, feltakarni és hazahordani a szénájukat. Vizanteán csak a szénahordáshoz volt összesegítés, máshol a kaszáláshoz is hívtak kalákásokat. Régebben csak a papot, újabban olyan „*fejeseket*” (erdész, elnök, csoportvezető stb.) is szokás *megkalákázn*i, akiktől nem visszasegítést várnak, hanem egyéb előnyökre számítanak. A szénabetakarítás szervezeti formáihoz tartozik, hogy a nagy kaszálóterületekkel rendelkező településeken a kaszások éjszakára nem tértek vissza a faluba, hanem fa, vagy nagy ponyva alatt éjszakáztak, esetleg valami hevenyészett fedést készítettek maguknak. Hideg ételeket (szalonnát, túrót, sajtot) vittek magukkal, amihez üstben puliszkát főztek. Ezeknek a „kihelyezett” kaszálásoknak és szénagyűjtéseknek rendszerint kellemes közösségi emlékeit még sokáig emlegetik.

A széna tárolása

A hagyományos gazdálkodás idején, amikor az állattartáshoz szükséges takarmányok túlnyomó részét maguk az állattartók termelték meg, fontos volt az évi, főleg a téli takarmányszükséglet ismerete és tervezése. Vonatkozott ez elsősorban a fűszénára, hiszen a lovakat, a marhát, a juhot és a kecskét azon – vagy még azon sem – teleltették. A különböző moldvai magyar településeken gyűjtött adataim szerint 1 hektár kaszálóról a hely és az időjárás függvényében általában 2-6 szekér szénára lehetett számítani. Egy szekér – *terú* – széna súlya 4 q, egy 'jó szekér', vagyis jól megrakott szekér pedig 4-5 q szénát jelent. Az egy állatra számított szénaszükségletet általában a téli időszakra értették, hiszen tavasztól ősziig legelőkön, természetesen vagy alkalmi zöldtakarmányokon, burjánokon tartották az állatokat.

A *ló esetében* a téli szénaszükséglet bizonytalan, hiszen aszerint etetnek, hogy milyen nehéz munkára akarják fogni. Heverés idején szalmán, vagy *csokánynak* nevezett kukoricaszáron tartják, könnyebb fuvar előtt fűszénát, komolyabb igénybevétel esetén pedig lucernaszénát, esetleg zabot kap. Ezért aztán meglehetősen bizonytalan a ló szénaszükségletének tervezése, a kalkuláció alapelve a „ha jut”. Frumószában például, ahol viszonylag bőven van széna, úgy számolnak, egy lónak négy szekér széna kell, Pusztinában – ahol kevesebb a kaszáló – úgy, hogy kell 8-10 boglya, *de még kap szalmát es.* Szitáson pedig, ahol a rétek nagy részét már feltörték, *a ló nemigen kap szénát, csak ha marad neki. Inkább csokányt eszik.*

A *szarvasmarhák* téli takarmányozásához úgy tartják, hogy fűszénából 1 hektár területet kell számítani egy tehénre. Szekérszámban 2 és 4 közötti a szükségletet, vagy kb. 16-20 boglya. Csak Vizanteán, ahol hosszú a tél, és bőven van széna hallottam, hogy 5 szekér szénát számítottak egy tehénre és 10 *jó szekérral* egy pár ökörnek. A szénaszükséglet persze attól függ, hogy rendelkezésre áll-e elegendő mennyiségű kukoricaszár? Hogy mennyi az „elegendő” arra vonatkozóan egy tehénre 300 és 600 kéve között becsülik a szükségletet, ez esetben egy-két szekér széna is elegendő a kiteleléshez.

A *juhokat* ősszel, amíg csak lehet, legeltetik – sokszor meglehetősen gátlástalanul – úton- útfélen, más földjén, szőlősében, hogy takarékoskodjanak a télire gyűjtött takarmánnyal, de akármilyen ügyesen *őszöltették a turmát*,¹⁶¹ karácsony után biztosan *jászolra kerültek*. A juhok nem voltak válogatosak a téli takarmány tekintetében, de a juhosgazdák sem maradtak el a leleményességben. Lombos ágakat gyűjtöttek számukra, más *faszujkakapoccsal, fenyőcsetenyével*,¹⁶² szalmával, *pűjszárral, pűjfosztással*¹⁶³ egészítette ki a takarmányukat. Így aztán egy *bugja*, vagy egy szekér szénát számítottak egy-egy juh kiteleltetésére, attól függően, hogy mennyi mellékterméket sikerült gyűjtenie, vagy beszereznie. A *kecskék* pedig, amiknek az utóbbi 20-25 esztendőben jelentősen növekedett az arányuk az esztenán, még

161 juhnyáj, sereg (turmă, rom.)

162 Fenyőág

163 kukoricacsuhé

több mezőgazdasági mellékterméket hasznosítanak, így még kevesebb szénát kaptak (bővebben Halász 2015c).

A házhoz, biztonságos helyre szállított szénából amennyit tudtak, fölrakták az állás fölé, vagyis az istálló *hiujába*. Erre a célra az istálló fölött lévő szénahányó nyílása szolgált, ahová *lajtorján* mentek föl. Ezt a megemelt részt *odornak*, Frumószában – és talán máshol is – a hiu *kebelének* nevezték, s ide tették a legértékesebb szénát, a *sarjút*, amit kisborjúval etettek, tavasszal pedig a tehének feljavítására szolgált. A fél- egy méter magasra emelt fedéllel nyert „*kebel*” oldalát néhol csak néhány gerendaszál szegi, de sokszor szépen munkált áttörés díszíti, a fő cél, hogy jól szellőzhessen benne a széna. Szabadban csak az tartotta a takarmányt, akinek sok volt és nem fért a hiujába, vagy újabban a szénatárolásra létesített *funariába*¹⁶⁴ tette. (19–21. képek) Ez arra volt jó, hogy eső esetén gyorsan be lehetett hányni a szénát, s 10-12 szekér széna is befért. Ami nem fér fedél alá, azt az udvaron vagy a kertben tárolják, de mert a népesség gyarapodásával egyre szűkebbek lettek a helyek, ha a településszerkezet lehetővé tette, gyakran a házak előtt, az utak túlsó oldalán, vagy ahol mód volt rá a települések szélén kínálkozó helyeken helyezték el a télire való szénát. Ehhez *kepicába*, *boglyába*, ha több volt, akkor *asztagba*, *nagykepicába*, *nagyboglyába*, esetleg *kalangyába* rakták. A széna közepébe karót, úgynevezett *nyársat* ütöttek, ami szilárdan tartotta a rakást. Szitáson úgy határozták meg a szénarakás nevét, hogy *ha többet tesz bele, az asztag, ha kevesebbet, az boglya*. Az aljára *ágyat* készítenek szalmából vagy *csokányból*, hogy ne a földön üljön. Egy asztagba belémet vagy tíz szekér széna is, de általában 4-5 szekérral tettek. Alaprajza kerek volt, s tetejére került néhány *prëstint*,¹⁶⁵ hogy a szél meg ne bontsa, újabban egy darab nejlonnal is lefedik, de ezt sokan nem szeretik, mert befülled alatta a széna, ezért inkább burjánt, vagy sást – mint Kelgyesten mondják *szászat* – tesznek rá. Úgy rakják, hogy egy áll rajta, s a másik hányja fel. Mikor látja, hogy már *kicsidebb van, akkor kezdi húzogatni fenébb, hogy hegyesedjék be*. Ahol kisebbek az istállók, ott *kalangyába* rakják a szénát az udvaron. A kalangyát nem fedik le, csak hegyesre tetejezik. Ha két ember dolgozott a kalangyával, egy nap alatt 5-6 szekér szénát tudtak felrakni. A kalangyát nem a földre rakták, tettek alá leveles ágakat, *lapiságot*. Padot csak a kaszálókon épített kalangya alá tettek. Aztán télben hozták haza a szénával, s adták a juhoknak. 5-6 méter volt a kalangya átmérője, s 10 méter magas is lehetett. A közepére egy cöveket tettek a földbe fél méterig. Ilyen karó volt a kaszálókon rakott *kalangyában* is, ami „nagy szénaboglya” értelemben használatos volt szinte az egész magyar nyelvterületen, így Erdélyben is elterjedt a kör alakú forma (Paládi-Kovács 1979: 423). A kalangya körül csipkéből, ágakból, esetleg lécekből kertet készítettek, főként a kaszálókon, hogy a marhák, a juhok a hely fel szabadulása után ne rontsák. A magashegy-i kaszálók vidékén, elsősorban Gyimes-

164 szénatartó építmény: *finërije* (Larguca), *finërje* (Szabófalva), *funërja* (Lészped, Turluján), *fünërje* (Szabófalva) (Márton 1972: 287).

165 hosszú rúd, amivel a kazal tetejét lenyomtatják (prăştină, rom.) (Márton 1972: 485)

ben, valamint a Tázló felső folyásánál lévő nagykiterjedésű kaszálókon elterjedtek a szénatároló épületek.

A *szénakazal megbontására és széna kihúzására* Moldvában ritkán használtak *kankót*, az inkább a szalma kihúzásának szerszáma volt. Az erre a célra szolgáló kazalmetszőt, a taposós szénavágót a szakirodalom viszonylag fiatal szerszámnak tartja, Paládi-Kovács szerint a nyelvterület szélein és Erdélyben máig sem jelent meg (Paládi-Kovács 1979: 437), Moldvában még kevésbé használatos. Itt az asztagból többnyire felülről kezdik kiszedni a szénát: *vasvillával* tépik, vagy *fejszével*, nyeletlen, rossz *kaszával*, esetleg megélezett *ásóval* vágják. Az ilyen vágószeres számot a lábukkal nyomták. Alkalmanként a törött kaszának, ha a *sorka* le volt törve, tettek fanyelet, ez volt a *szénavágó kasza*. Erre azért is szükség volt, mert odahaza először mindig a kalangyában lévő szénát etették, s későbbre hagyták a hiúban lévő.

Az *ográdában lévő bugjából, kalangyából* villával, *kasban*, vagy lepedőben (*col*) vitték a szénát az istállóba. A *hiúból* pedig az istálló fölött lévő lukon dobták le egyenesen a *jászozba*, ha lovak voltak, akkor a *gráciába*.¹⁶⁶ A *bugjából* villával, ha messzebb volt *paturában*¹⁶⁷ vitték be a szénát, különösen akinek kevés volt. Akinek bővebben volt, az villával hordta, aztán még összegereblyélte. Szállították a szénát vesszőből font *kasban* is az állatok elé.

A széna értékesítése

Széna eladására vagy vásárlására számottevő mértékben már a 20. század első felében is csak a moldvai magyar nyelvterület nyugati részén, a Kárpátok dombjain és hegyein található településeken került sor. Moldva keleti részein már akkor is egyre kevesebb kaszálón termett fűszénát gyűjtöttek, az állattartást téli időszakban mindinkább a szántóföldeken termett pillangós szénára alapozták. Kelgyestben, Szabófalván vettek volna szénát az állattartók, de már az 1920–1930-as években sem volt honnan, csak a „Szereten túlról” vehettek, mert ott *csánódott dorse*,¹⁶⁸ vagy onnan kaszáltak felibe. A Beszterce és a Tázló mentén (Lészpeden, Pusztinában, Frumósán) a szénával kapcsolatosan a leggyakoribb „csere”-forma az egymásnak való, felibe-harmadába történő szénakaszálás volt. Pénzért csak az adta, akinek nem volt marhája és szüksége volt a pénzre, az ilyenek még vásárra is vitték szénát, például a Lészpedről Bohusba, olykor Bákóba. A magasabb térségekben, ahol bővebben termett széna, a rögeszmés szocialista gazdaságpolitika következtében egyre kevesebb lett a marha, tehát a szénára sem volt szükség. Vizanteán fizetőeszköznek használták a szénát, fahordásért, szántásért egyéb munkákért szénával fizettek, de adtak el pénzért is, amire – munkahelyek híján – nagy szükségük volt.

166 szénarács (gratie, rom.)

167 'patura': pokróc (gyári) (pătură, rom.)

168 lett (csinálódott) sok.

Mikor lehavazott, kezdték eladni a fölöslegesnek ítélt szénát, mert akkor már látták, hogy mennyire lesz szükség. Pusztinából például a 20. század elején sokan mentek kaszálót bérelni Pírjol, Baseşti határába, azokba a *fenekekbe*, vagy Eszkorcénba (Scorţeni), Grigorénba (Grigoreni).

Ezek rezések¹⁶⁹ voltak, pénzes emberek, megvették e helyeket s nem tudtak vele mit csinálni, két-három esztendeig nincs lekaszálva. Frumószában viszont még mindig sok az erdő, viszonylag kevés a kaszáló, kinek nincs szénája, indul meg a faluban és keres, hol vehetne. De inkább nyáron vesznek, mert akkor olcsóbb.

Ha a falun belül lábön adják el a fűvet, akkor a vevő kaszálja le. De egymás között nem vásárolnak, legföljebb fáért cserélnek.

169 rezes: részes (răzeş, rom.) – szabadparaszt